

«Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΕΥΚΡΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΕΝΗ ΤΟΥ ΕΥΡΙΠΙΔΗ»

1. Ὁ χαρακτήρας καὶ ἡ τραγικότητα τοῦ ἔργου

Ὁ μελετητὴς πού θὰ ἀσχοληθεῖ εἰδικά μὲ τὸν ρόλο πού διαδραματίζει ὁ Τεῦκρος, ὅταν ἐμφανίζεται στὸ δεύτερο μέρος τοῦ προλόγου τῆς *Ἑλένης* τοῦ Εὐριπίδη, μὲ τὴ σκοπιμότητα ἢ, ἀκόμη, μὲ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς παρουσίας αὐτοῦ τοῦ προσώπου στὴν εἰσαγωγικὴ σκηνὴ τοῦ δράματος¹, εἶναι ἀπαραίτητο νὰ θίξει περιθωριακά σὲ πόσο βαθμὸ τὸ δράμα ἀνταποκρίνεται στὴν καθιερωμένη ἔννοια τῆς τραγωδίας². Μόλο πού αὐτὸ τὸ θέμα ἔχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις — τὸ ἔχουν ἀντιμετωπίσει ὅλοι σχεδὸν ὅσοι ἀσχολήθηκαν μ' αὐτὸ τὸ ἔργο — καὶ παρόλο πού μὲ τὴν παρούσα μελέτη δὲν ἔχω σκοπὸ νὰ πραγματοποιηθῶ εἰδικά τοῦτο τὸ ζήτημα, ὥστόσο θεωρῶ ἀδύνατο νὰ τὸ ἀντιπαρέλθω. Γιατὶ ἡ θέση πού μπορεῖ κανεὶς νὰ πάρει στὸ ζήτημα πού ἀφορᾷ τὸν ρόλο τοῦ Τεῦκρου συναρτᾶται καὶ μὲ τὶς γενικότερες ἐκτιμήσεις του γιὰ τὸ ἔργο, καθὼς καὶ μὲ τὸν χαρακτήρα πού τοῦ ἀναγνωρίζει, ἐξετάζοντάς το ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ γραμματολογικοῦ εἴδους ὅπου ἀνήκει. Δηλαδή ἡ λειτουργία αὐτοῦ τοῦ προσώπου μέσα στὸ δράμα δὲν μπορεῖ νὰ μὴν συνεκτιμηθεῖ μὲ τὸ κυρίαρχο πνεῦμα καὶ τὶς βασικότερες δραματικὲς τάσεις πού διέπουν τὴν *Ἑλένη* ὡς δραματικὸ ἔργο.

1. Σημειῶνω σχετικὰ πὼς ἡ σκηνὴ μὲ τὸν Τεῦκρο δὲν θεωρεῖται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἐρμηνευτὲς ἀπαραίτητη, γιατί, ὅπως ὑποστηρίζουν, δὲν προσφέρει τίποτε στὴ δράση καὶ συντελεῖ στὸ νὰ χάσει ὁ πρόλογος τὴν ἐνότητά του· πβ. Avezzi Tenuta, 80 κ.έ., Grube, 336 κ.έ. Ὁ Grégoire, *Hélène* 17 κ.έ., ἐκφράζει τὴν ἀποψη πὼς ὁ δεύτερος πρόλογος γράφτηκε μετὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ ὅλου ἔργου, γιὰ λόγους διπλωματικούς, νὰ ἐνισχύσει τὸ ἠθικὸ τῶν Ἀθηναίων πού εἶχε καταπέσει μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας στὴ Σικελία. Ἀντίθετα ὁ Podlecki, 407, θεωρεῖ πὼς ὁ δεύτερος πρόλογος ἔχει μεγαλύτερη δραματικὴ ἀξία ἀπ' ὅσο φαίνεται καὶ εἶναι ὀργανικά δεμένος καὶ μὲ τὸν πρῶτο πρόλογο καὶ μὲ τὸ ὅλο δράμα. Ἀπόλυτα ἀπαραίτητη θεωρεῖ αὐτὴ τὴ σκηνὴ καὶ ὁ Kannicht, 36 κ.έ., ὁ ὅποιος ὑποστηρίζει πὼς ὁ Τεῦκρος μὲ τὴν ἐμφάνισή του συμπληρώνει μὲ νέες πληροφορίες τὴν κατάσταση πού γνωρίσαμε «δι' ἀπαγγελίας» στὸ πρῶτο μέρος τοῦ προλόγου καὶ συμβάλλει στὴ δραματικότητα τοῦ ἔργου.

2. Ὁ Radermacher, 20 κ.έ., ἀμφιβάλλει ἀν ἡ *Ἑλένη* (ὅπως καὶ ἡ *Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις*) μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τραγωδία.

Θά μπορούσε κανείς νά κατατάξει σέ τρεῖς κατηγορίες τίς κυριότερες γνῶμες πού ἔχουν διατυπωθεῖ σχετικά μέ τόν χαρακτήρα αὐτοῦ τοῦ δράματος. Τήν πρώτη κατηγορία ἀποτελοῦν ἐκεῖνες οἱ ἀπόψεις, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες ἡ *Ἑλένη* δέν εἶναι τραγωδία, ἀλλά ἕνα δράμα πού βρίσκεται πάρα πολύ κοντά στό εἶδος τῆς κωμωδίας. Τή θέση αὐτή ἐκπροσωποῦν κυρίως ὁ Verrall¹, ὁ Kitto² καί ὁ Grube³, οἱ ὁποῖοι σχεδόν συμφωνοῦν μέ τή γνώμη ὅτι στήν *Ἑλένη* ἔχουμε μιὰ κωμική καί γελοία ὑπόθεση, ἡ ὁποία δέν προσφέρει κανένα στοιχεῖο σοβαρότητας πού θά μπορούσε νά καταξιώσει τὸ ἔργο ὡς πραγματική τραγωδία⁴.

Σέ μιὰ δεύτερη κατηγορία θά μπορούσαμε νά ἐντάξουμε τίς ἀπόψεις ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες, παρόλο πού καταλήγουν σέ μονομερεῖς καί, σ' ἕνα βαθμό, δογματικές ἐρμηνεῖς τοῦ ἔργου, ὥστόσο παρουσιάζουν ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον, γιατί στό ἔργο αὐτὸ ἀναγνωρίζουν κάποιες σοβαρές ιδέες. Αὐτὲς οἱ ἐρμηνεῖς συμβαίνει νά εἶναι κατὰ ἕνα μέρος τους κοντά στήν ἀλήθεια, ὅμως αὐτὸ δέν τίς ἀπαλλάσσει ἀπὸ τὸ μειονέκτημα τῆς μονομέρειας, γιατί δέν μποροῦν νά καλύψουν ὅλους τοὺς στόχους καί τίς προθέσεις τοῦ ποιητῆ σ' αὐτὸ τὸ δράμα. Στήν πρώτη σειρά πρέπει νά μνημονεύσουμε τίς μελέτες ἐκεῖνες πού βλέπουν στήν *Ἑλένη* μόνο, ἢ κυρίως, πολιτικούς ὑπαινιγμούς καί δέχονται πὼς τὸ ἔργο διέπει ἀποκλειστικὰ τὸ ἀντιπολεμικὸ πνεῦμα ἢ ἡ ἀλληγορία σέ σύγχρονες πολιτικὲς καταστάσεις. Ἀνάμεσά τους ξεχωρίζει ἡ ἐρμηνεία τὴν ὁποία δίνει ὁ Delebecque, ὁ ὁποῖος, παραλληλίζοντας τὴν ἐξορία τῆς Ἑλένης στήν Αἴγυπτο μέ τὴ φυγὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου στὴ Σπάρτη, ὑποστηρίζει μέ ἀκράτο δογματισμὸ πὼς ὁ ποιητὴς ὑπαινίσσεται τὴν πολιτικὴ τοῦ Ἀλκιβιάδου καί τὴν ἐκστρατεία τῶν Ἀθηναίων στὴ Σικελία⁵. Ἀνάλογα, ὁ Drew ἀντιμετωπίζει τὴν *Ἑλένη* ὡς ἕνα καθαρὰ πολιτικὸ ἔργο, πού ἀναφέρεται στὰ γεγονότα τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἀνάμεσα στὰ χρόνια 431 καί 421⁶, ἐνῶ ὁ Hanson ἐπιχειρεῖ νά ἀναλύσει τὸ ἔργο μέ βάση τὴν πολιτικὴ κατάσταση τοῦ 412 π.Χ.⁷ Παρόμοια ἐρμηνεία υἱοθέτησε καί ὁ Grégoire, ὁ ὁποῖος εἰδικὰ τὸ ἐπεισόδιο

1. Verrall, 43 κ.έ. Εἰδικότερα, ὁ Verrall θεωρεῖ τὴν *Ἑλένη* ἀστεῖο ἔργο, μέ τὸ ὁποῖο ὁ ποιητὴς του σκοπεῖ νά γελοιοποιήσει τὸ σοβαρὸ δράμα.

2. Ὁ Kitto, 309 κ.έ., 322 κ.έ., χαρακτηρίζει τὴν *Ἑλένη* (μαζὶ μέ τὴν *Ἀλκίση*, τὴν *Ἰφιγένειαν τὴν ἐν Ταύροις* καί τὸν *Ἴωνα*) ὡς τραγοκωμωδία, θεμελιωμένη, ὅπως αὐτὰ τὰ ἔργα, σέ μιὰ ἀπιθανότητα, καί δέν δέχεται τὴν παρουσία κάποιου τραγικοῦ θέματος.

3. Grube, 332 κ.έ.

4. Κοντὰ μέ τίς παραπάνω βρίσκεται καί ἡ ἀποψη τῆς Dale, xv, ὅτι ἡ *Ἑλένη* εἶναι μιὰ εὐχάριστη ποικιλία κάποιου παλιοῦ θέματος καί εἶναι ἕνα ἔργο συναρπαστικὸ, εὐθυμο καί μερικὲς φορές μισοκωμικό. Βλ. καί τὴν ἀνάλογη θέση τοῦ Matthiessen, Euripides, 131 κ.έ.

5. Delebecque, 322-346 καί, ἰδιαιτέρα, 338-343.

6. Drew, 187 κ.έ.

7. Hanson, 11 κ.έ.

του Τεύκρου τὸ ἐρμηνεύει μὲ πολιτικὰ κριτήρια, ὑποστηρίζοντας ὅτι ἡ σκηνὴ μὲ τὸν Τεῦκρο μπῆκε στὴν τραγωδία γιὰ διπλωματικούς σκοπούς, γιὰ νὰ ἐνισχύσει δηλαδή τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς κάποιος σύμμαχος, ὁ βασιλιάς τῆς Κύπρου Εὐαγόρας, θὰ βοηθήσει τὴν Ἀθήνα καὶ τὶς συμμαχικὲς τῆς πόλεις¹.

Μερικοὶ ἄλλοι μελετητὲς παίρνουν στὸ ἐρώτημα αὐτὸ μιὰ ἐνδιάμεση θέση, θεωρώντας τὸ δράμα ὡς ἓνα παιχνιδιάρικο ἔργο μὲ κάποιον ρομαντικὸ ὑπόβαθρο, ποὺ θέλει ὅμως νὰ ἐκφράσει μὲ ἀνάλαφρο καὶ χαρούμενο τρόπο κάποια ἰδέα ἢ νὰ ἐκθέσει εἰρωνικὰ μιὰ σύγχρονη ἄποψη ἢ μιὰ κρίση ἱστορικὴ καὶ φιλοσοφικὴ. Ἐδῶ ἀνήκουν οἱ ἀπόψεις τῆς Pippin, ποὺ πιστεύει πὼς στὴν Ἐλένη ὑπάρχει ποιητικὴ ἔκφραση φιλοσοφικῶν ἰδεῶν², καὶ τοῦ Webster, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ Ἐλένη εἶναι ἓνα ἔργο εὐθύμο καὶ πάντα ὁμορφο, ποὺ θεμελιώνεται στὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ ὄνομα τῆς Ἐλένης καὶ τὴν ἴδια τὴν Ἐλένη³. Ὁ Conacher, ἐξἄλλου, βρῖσκει πὼς ὁ ποιητὴς προβάλλει μὲ τὴν Ἐλένη σύγχρονες ἀπόψεις μὲ τρόπο εἰρωνικό, ἔτσι ποὺ νὰ ἔχουμε ἓνα κράμα ἀπὸ σοβαρὸ ἔργο καὶ ἀπὸ ἓνα εἶδος «παιγνίου»⁴, ἐνῶ ὁ Griffith θέλει νὰ πιστεύει πὼς μὲ τὴν τραγωδία αὐτὴ ὁ ποιητὴς παρουσιάζει στοὺς θεατὲς μιὰ πνευματικὴ ἄσκηση⁵. Ἐδῶ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ τὴν ἀποψη τοῦ Bates, ὁ ὁποῖος κρίνει πὼς ἡ Ἐλένη εἶναι ἓνα ἔργο βασισμένο σὲ μιὰ ρομαντικὴ ἱστορία,

1. Grégoire, Hélène, 11 κ.έ., 17 κ.έ. Πβ. Grégoire, Les allusions politiques, 219 κ.έ.

2. Pippin, 152 καὶ 154.

3. Webster, 201 κ.έ. Πβ. Solmsen, 119 κ.έ.

4. Conacher, 289 κ.έ. Τὸ μοτίβο αὐτὸ τοῦ πνευματικοῦ «παιγνίου» ποὺ ἀναζητοῦν στὸ δράμα τοῦ Εϋριπίδου ἀνάγεται ἀπὸ μερικοὺς μελετητὲς (π.χ. Zuntz, Theology, 222 κ.έ., Preuss, 17 κ.έ.) σὲ μιὰ παλαιότερη ἐποχὴ. Στὰ μέσα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. εἶχε ἀνακύψει στοὺς σοφιστικὸς κύκλους τῆς Ἀθήνας τὸ ἐρώτημα ἀν ἄξιζε ἡ Σπαρτιάτισσα Ἐλένη νὰ γίνει γιὰ χάρη τῆς ἓνας τόσο μεγάλος πόλεμος. Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μάλιστα ἦταν μέρος ἐνὸς μεγαλύτερου ἐρωτήματος, ἀν δηλαδή ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἦταν τόσο σπουδαία ἐπιχείρηση, ὅπως τὴν παρουσίασαν οἱ ποιητὲς, καὶ ἀν δικαιολογοῦσε μιὰ τόσο μεγάλη σπατάλη δυνάμεων καὶ πόρων ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν Ἑλλήνων. Ἦδη ὁ Στήσιχορος μὲ τὴν «Παλωφδιά» του (βλ. Πλάτωνα, Φαῖδρος 243 A) εἶχε προσδώσει στὸν πόλεμο κάποια μισοκοσμικὴ διάσταση, γιατί, ὅσο μπορούμε νὰ κρίνουμε μὲ βάση τὸ ἀπόσπασμα ποὺ μᾶς διασώζει ὁ Πλάτωνας, θεωροῦσε τὸν πόλεμο ὡς μιὰ στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση στηριγμένη στὴν πλάνη, ἀφοῦ ἔγινε γιὰ νὰ ἀπελευθερωθεῖ ἓνα εἶδωλο. Μὲ βάση αὐτὰ τὰ στοιχεῖα διαφοροὶ φιλόλογοι δέχονται τὴν ἄποψη πὼς ὁ Εϋριπίδης μὲ τὴν Ἐλένη δὲν ἀποβλέπει στὸν ἐξωραϊσμὸ τοῦ μύθου γιὰ τὴ Σπαρτιάτισσα ἡρωίδα, ἀλλὰ θεωροῦν τὸ ἔργο ὡς ἓνα εἶδος πνευματικοῦ «παιγνίου», σὰν αὐτὸ ποὺ προβάλλεται στὴν προβληματικὴ τῶν σοφιστικῶν κύκλων μὲ τὸ ἐρώτημα ἀν ἡ πράξις τῆς Ἐλένης ἦταν ἐκούσια ἢ ἀκούσια (μιὰ ἰδέα αὐτῆς τῆς διαδικασίας πορρεῖ νὰ μᾶς δώσει ἡ Ἐλένη τοῦ Γοργία).

5. Griffith, 36.

πού έχει γραφτεί για να τέρψει τους θεατές, χωρίς να υπάρχει σ' αυτό καμιά τραγική κατάσταση¹.

Σε μια ξεχωριστή, και πολύ ενδιαφέρουσα, θέση οδηγήθηκε τελευταία ο Podlecki, ο οποίος δεν δέχεται τις υπερβολές και τις ακρότητες όλων των παλαιότερων θεωριών. Ο ίδιος διακρίνει μια βασική σοβαρότητα στην κατάσταση που διαμορφώνεται στο έργο και εξασφαλίζει την παρουσία σοβαρών θεμάτων μέσα σ' αυτό, τα οποία πλαισιώνονται με χαρακτήρες αξιοπρόσεκτους, έτσι που όλα αυτά καταξιώνουν το έργο ως τραγωδία².

"Όπως τονίσθηκε και στην αρχή, κύριος σκοπός της μελέτης αυτής δεν είναι να δώσει μια απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα, ούτε και να κρίνει την ορθότητα ή μη της κάθε μιας από τις απόψεις που αναφέρθηκαν. Όλες αυτές οι ερμηνείες είναι σε ένα μέρος τους δικαιολογημένες, καμιά όμως απ' αυτές δεν μπορεί να πείσει ικανοποιητικά, ακόμη και τον πιο καλοπροαίρετο αναγνώστη. Πρέπει πάλι να τονισθεί πως και αυτή η περιορισμένη αλήθεια που φαίνεται να συγκεντρώνει κάθε μια από τις παραπάνω ερμηνείες δεν είναι τόσο ξεκάθαρη όπως παρουσιάζεται. Κατά τη δική μου άποψη η *Ελένη* είναι μια τραγωδία όπως πολλές άλλες της ύστερης³ παραγωγής του τραγικού, που εμπεριέχουν το στοιχείο του ρομαντικού και του έξωτικού· η τραγωδία όμως αυτή χαρακτηρίζεται από ένα ιδιαίτερο γνώρισμα, ότι εδώ ο ποιητής καλλιεργεί ένα ξεχωριστό είδος τραγικότητας: Αυτή στηρίζεται στο στοιχείο ότι οι νικητές και οι ήττημένοι του πολέμου, οι πρώτης και οι δεύτερης ποιότητας πολεμιστές και στρατηγοί είναι εξίσου τραγικά πρόσωπα και υφίστανται στον ίδιο βαθμό, αν όχι σε μεγαλύτερο βαθμό οι πρώτοι, τα δεινά που σωρεύει ο πόλεμος⁴. Αυτό νομίζω πως είναι το νόημα της τραγωδίας, που προβάλλεται κατεξοχήν στα λόγια του Μενέλαου, στ. 417 κ.έ.,

ὄταν δ' ἀνῆρ

πράξῃ κακῶς ὑψηλός, εἰς ἀηθίαν

πίπτει κακίω τοῦ πάλαι δυσδαίμονος.

Δεν είναι μόνο οι εξωτερικές συμφορές, οι θάνατοι, ή εξαθλίωση, οι στερήσεις κλπ., που ο δαίμονας του πολέμου επιβάλλει ως τιμωρία στους ανθρώπους, αλλά και η γενικότερη σύγχυση του νου τους, ή βαθύτερη αλλοίωση του χαρακτήρα τους, ως το σημείο να πιστεύουν πως έκαναν οι ίδιοι — ή πως κάνουν — πράγματα διαφορετικά από εκείνα που έχουν συμβεί ή συμβαίνουν στην πραγματικότητα. Η «είωθυία» τάξη των πραγμάτων, ή αντικειμενική

1. Bates, Euripides, 95.

2. Podlecki, 402.

3. "Όπως είναι οι τραγωδίες *Ἡλέκτρα*, *Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις*, *Ἴων*. Βλ. Strohm, 77.

4. Πβ. και Romilly, 121 κ.έ.

ἀξία τῶν πραγμάτων καὶ ὀνομάτων ἔχουν ἀνατραπεῖ μὲ τὸν πόλεμο, οἱ ἄνθρωποι, πού πρέπει νὰ εἶναι οἱ φορεῖς τοῦ κράτους τῆς λογικῆς, πείθονται σὲ ὅ,τι τοὺς ὑπαγορεύουν οἱ αἰσθήσεις, τὰ συναισθήματα καὶ τὰ πάθη, καὶ ὄχι σὲ ὅ,τι θὰ μπορούσε νὰ τοὺς ἀποκαλύψει ὁ καθαρὸς νοῦς, μόλο πού θεωρητικὰ ἀναγνωρίζουν στὸν νοῦ τὴν ἀποκλειστικότητα νὰ κρίνει, νὰ βλέπει καὶ νὰ αἰσθάνεται σωστά¹. Ἡ ἀνατροπὴ πού φέρνει ὁ κάθε πόλεμος², καὶ μάλιστα ὁ ἀνόητος καὶ ἄσκοπος πόλεμος, δὲν ἐξαντλεῖται στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ πράγματα, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὶς καθιερωμένες ἀντιλήψεις καὶ ἀξίες, ὅπως ἄλλωστε τὸ διαπιστώνει καὶ ὁ Θεουκιδίδης προκειμένου γιὰ τὸν Πελοποννησιακὸ πόλεμο³.

Ἡ συμπεριφορὰ τοῦ Τεύκρου ἀποκαλύπτει μὲ ὀρισμένα της στοιχεῖα τῆ

1. Πιστεύω πὸς αὐτὸ εἶναι τὸ πραγματικὸ νόημα πού θέλει νὰ προβάλει ὁ ποιητὴς μὲ τοὺς στίχους 115 κ.έ.,

ΕΛ. ἦ καὶ γυναῖκα Σπαρτιῶν εἴλετε;

ΤΕ. Μενέλαος αὐτὴν ἦγ' ἐπισπάσας κόμης.

ΕΛ. Εἶδες σὺ τὴν δύστηνον; ἦ κλύων λέγεις;

ΤΕ. ὥσπερ γε σέ, οὐδὲν ἦσσον, ὀφθαλμοῖς ὀρῶ.

ΕΛ. σκοπεῖτε μὴ δόκησιν εἶχετ' ἐκ θεῶν.

ΤΕ. ἄλλον λόγον μένησο, μὴ κείνης ἔτι.

ΕΛ. οὐτω δοκεῖτε τὴν δόκησιν ἀσφαλῆ;

ΤΕ. αὐτὸς γὰρ ὄσσοις εἰδόμην' καὶ νοῦς ὀρᾷ,

ὅπου ἡ ποτισμένη μὲ πικρὴ εἰρωνεία ἐρώτηση τῆς 'Ελένης ἐξοικονομεῖ τὴν πικρόχολη καὶ πανηγυρικὴ ἀπάντησή τοῦ Τεύκρου σχετικὰ μὲ τὴν τιμωρίαν τῆς Σπαρτιάτισσας, ἀλλὰ καὶ τὴν τραγικὴ διαβεβαίωση τοῦ ἴδιου πὸς τὴν εἶδε μὲ τὰ μάτια του καί, μάλιστα, ἤξερε καλὰ τί ἔβλεπε (!) Ἀνάλογη αὐταπάτη καὶ ἀκρισία τῶν προσώπων διαπιστώνει κανεὶς καὶ στὴν ἄγνοια τῆς 'Ελένης γιὰ τὸ πόσος χρόνος πέρασε ἀπὸ τότε πού πάρθηκε ἡ Τροία (στ. 113), καθὼς καὶ σὲ ὀλόκληρη τὴ σκηνὴ τῆς ἀναγνώρισης τῆς 'Ελένης ἀπὸ τὸν Μενέλαο.

2. Πβ. καὶ Romilly, 124.

3. "Ὅταν ὁ Θεουκιδίδης ἀναπτύσσει τὴ λεγόμενη «παθολογία τοῦ πολέμου», 3, 82-83, φαίνεται νὰ συμφωνεῖ κατὰ ἓνα ἐντυπωσιακὸ τρόπο μὲ τὴν κριτικὴ πού κάνει γιὰ τὸν πόλεμο ὁ Εϋριπίδης στὴν 'Ελένη'. Ὅπως ὁ Εϋριπίδης, τὸ ἴδιο καὶ ὁ Θεουκιδίδης χαρακτηρίζει τὸν πόλεμο ὡς καταστροφέα τοῦ παραδοσιακοῦ κόσμου καὶ τῶν παραδεδομένων ἀξιών του: ἐν μὲν γὰρ εἰρήνῃ καὶ ἀγαθοῖς πράγμασιν αἱ τε πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται ἀμείνους τὰς γνώμας ἔχουσι διὰ τὸ μὴ ἐξ ἀκουσίους ἀνάγκας πίπτειν' ὁ δὲ πόλεμος ὑφέλων τὴν εὐπορίαν τοῦ καθ' ἡμέραν βίαιος διδάσκαλος καὶ πρὸς τὰ παρόντα τὰς ὀργὰς τῶν πολλῶν ὁμοιοί... καὶ τὴν εἰωθυῖαν ἀξίωσιν τῶν ὀνομάτων ἐς τὰ ἔργα ἀντήλλαξαν τῇ δικαίωσει... Τὰ συνταρακτικὰ γεγονότα τῆς Κερκύρας, ἡ τραγῳδία τῶν Κερκυραίων, ἔδωσε στὸν Θεουκιδίδη τὴν εὐκαιρία νὰ φιλοσοφήσει πάνω στὸ γενικότερο φαινόμενο τοῦ πολέμου, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τόπο καὶ χρόνο: καὶ ἐπέπεσε πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ στάσιν ταῖς πόλεσι, γιγνώμενα μὲν καὶ αἰεὶ ἐσόμενα... ὡς ἂν ἕκασται αἱ μεταβολαὶ τῶν ξυτυχιῶν ἐφιστῶνται' κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ὁ Εϋριπίδης ἐκμεταλλεύεται τὸν μῦθο τῆς 'Ελένης γιὰ νὰ ἐκθέσει καὶ αὐτὸς τὴν ἀντιπολεμικὴ του φιλοσοφία.

φθορά και τὴν ἀνατροπὴ τῶν ἀξιών πού ἐπέφερε αὐτὸς ὁ πόλεμος: ὁ χλευασμός του στὸν στ. 76 κ.έ.,

*τῶδ' ἄν εὐστόχῳ πτεροῶ
ἀπόλαυσιν εἰκοῦς ἔθανες ἄν Διὸς κόρης,*

ὁ ἀνεπίτρεπος σαρκασμὸς σὲ βάρος τοῦ πατέρα του, στ. 91,

τίν' ἄν ἔχοις μᾶλλον φίλον;

ἢ σαρκαστικὴ καὶ παθιασμένη εἰρωνεία του ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ γονιοῦ του, στ. 104,

ὀθούνεκ' αὐτῷ γ' οὐ ξυνωλόμην ὀμοῦ.

Ἀκόμη καὶ ἡ ἀπονοημένη πράξη τοῦ ἴδιου πατέρα νὰ διώξει τὸν γιό του ἀπὸ τὸ σπιτί του μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ μόνο μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ συναισθηματικὴ σύγχυση πού ἐπέφερε ὁ πόλεμος. Μέσα στὰ παράξενα τοῦ πολέμου εἶναι καὶ ὁ διωγμὸς ἀπὸ τὴν πατρίδα, πού ὁ νικητὴς Τεῦκρος πῆρε ὡς ἀντάλλαγμα τῆς μεγάλῃς του συμβολῆς στὴν ἐκπόρθηση τῆς Τροίας, στ. 106,

καὶ ξύν γε πέρσας αὐτὸς ἀνταπωλόμην,

καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, ἡ χαρὰ καὶ ἡ δίψα τῆς καταστροφῆς πού ἐκδηλώνει ὁ ἥρωας, σὰν νὰ μὴν τοῦ ἔφταναν οἱ τόσες συμφορὲς πού ὡς τώρα προξενήθηκαν ἀπὸ τὸν πῶλεμό, στ. 108,

ὥστ' οὐδ' ἴχνος γε τειχέων εἶναι σαφές¹.

Στόχος τῆς Ἑλένης δὲν εἶναι μόνο νὰ εἰκονίσει αὐτὴν τὴν τραγικὴ κατάσταση πού δημιουργεῖ ὁ ἀνόητος πόλεμος², ἀλλὰ καὶ νὰ καλλιεργήσει τὸ κλί-

1. Βλ. καὶ τὴν ἀνάλογη ἱκανοποίηση πού ἐκδηλώνει ὁ Μενέλαος στοὺς στ. 847 κ.έ. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἄλλες κακίες μὲ τίς ὁποῖες ὁ ποιητὴς ἔχει ἐπιβαρύνει τὸν Μενέλαο καὶ τὸν Τεῦκρο, ἀξίζει νὰ μνημονευτεῖ ἡ ἀσέβεια πού διακρίνουμε στὰ λόγια τοῦ Ἀγγέλου, ὅταν αὐτὸς ἐκφράζει τὸν σκεπτικισμό του καὶ ἀσκεῖ ἀμείλικτη κριτικὴ γιὰ τὴν ἀξία τῶν μάντεων, καί, ἴσως, ἀρνεῖται τὸν κανονιστικὸ ρόλο πού παίζει ὁ θεὸς στὶς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, στ. 744 κ.έ.,

*ἀλλά τοι τὰ μάντεων
εἰσεῖδον ὡς φαῦλ' ἐστὶν καὶ ψευδῶν πλέα
τί δῆτα μαντεύμεθα;*

Ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξουμε πὼς ὁ ποιητὴς προτίμησε ἡ κριτικὴ αὐτὴ νὰ γίνῃ ἀπὸ τὸν Ἄγγελο, δηλαδὴ ἀπὸ ἕναν ἀπλὸ στρατιώτη τοῦ Μενέλαου, καὶ μάλιστα σεβάσμιο γέροντα, ἀπὸ τὸν ὁποῖο δύσκολα θὰ περίμενε κανεὶς κάτι τέτοιο. Ἀξίζει πάλι νὰ ἐπισημανθεῖ πὼς μιὰ παρόμοια στάση τῶν Ἀθηναίων ἀπέναντι στοὺς μάντεις καὶ τοὺς χρησμολόγους ἀναφέρει καὶ ὁ Θουκυδίδης μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς ἐστρατείας στὴ Σικελία, 8,1: *ὠργίζοντο δὲ καὶ τοῖς χρησμολόγοις τε καὶ μάντεσι καὶ ὅποσοι τι τότε αὐτοὺς θεΐσαντες ἐπήλπισαν ὡς λήγονται Σικελίαν.*

2. Πβ. Maxwell - Stuart, 397.

μα τῆς αἰσιοδοξίας μετὰ τὴν ἀπαισιόδοξη διαπίστωση τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ πολέμου¹. Μὲ αὐτὴ τὴ δευτέρη ὄψη τοῦ δράματος, κυρίως ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς ἀναγνώρισης καὶ πέρα, φαίνεται ὅτι ὁ ποιητὴς θέλει νὰ διακηρύξει τὴν ἐλπίδα πῶς μὲ συνεχεῖς προσπάθειες καὶ ἀγῶνες τὰ πράγματα θὰ βροῦν τὸν σωστό του δρόμο καὶ ἡ κοσμικὴ τάξη, πού εἶχε διαταραχθεῖ μὲ τὸν πόλεμο, θὰ ἀποκατασταθεῖ². Νομίζω πῶς αὐτὸ θέλει νὰ συμβολίσει τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο τῆς Ἑλένης, ἡ ὁποία μὲ τὴ νηφάλια σκέψη τῆς ἐπικρατεῖ, σ' ὅλες τὶς σκηνές τοῦ δράματος, ἀπέναντι στὴν τραγικὴ ἐπιπολαιότητα καὶ τὴν ἀσυγχώρητη ἐλαφρότητα καὶ κουφότητα τῆς κρίσης τῶν δύο θυμάτων τοῦ πολέμου, τοῦ Τεύκρου καί, κυρίως, τοῦ Μενέλαου. Ἡ σωτηρία πού μόνη τῆς ἡρωίδα μηχανεύεται εἶναι προῖον νηφάλιας κρίσης καὶ σωστῆς ἐκτίμησης τῶν περιστάσεων ὅτι ἀκριβῶς χρειάζονται ἐκεῖνη τὴ στιγμή οἱ ἄνθρωποι, ὄχι μόνο οἱ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι, γιὰ νὰ βγοῦν ἀπὸ τὸ δραματικὸ ἀδιέξοδο ὅπου τοὺς ἔχει ὀδηγήσει ὁ πόλεμος.

Μιά τέτοια τραγικότητα δίνει δικαιολογημένα τὴν ἐντύπωση πῶς στὸ δράμα αὐτὸ συμπλέκονται καταστάσεις γνήσια τραγικὲς μὲ κωμικὲς καὶ γελοῦες³ καὶ παρασύρει τὸν ἀνυποψίαστο μελετητὴ ὡς τὸ σημεῖο νὰ ἐπισημάνει στὴν τραγωδία ὀρισμένα στοιχεῖα ἐλαφρότητας, ἕνα χαρακτηριστὰ παιγνίου καὶ ἕνα ρομαντικὸ κλίμα, ὅπως τὰ ξέρουμε αὐτὰ ἐμεῖς σήμερα ἀπὸ τὴ μεταγενέστερη κωμωδία καὶ ἀπὸ τὰ ἐρωτικὰ μυθιστορήματα τῶν ἑλληνιστικῶν καὶ αὐ-

1. Θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ εἰκάσουμε πῶς ἀφίνει καὶ ὁ Θουκυδίδης, 3, 82, κάποια περιθώρια ἐλπίδας γιὰ μιὰ μελλοντικὴ ἐπανόρθωση τῆς γενικῆς κατὰπτωσης τῶν πόλεων ἀφοῦ ὑπογραμμίζει ὅτι κινήτρια δύναμη τοῦ πολιτικοκοινωνικοῦ φαινομένου εἶναι ἡ ἀνθρώπινη φύση: *γιννόμενα μὲν καὶ αἰεὶ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις ἀνθρώπων ἦ*. Γιατί, ὅπως ἡ ἀνθρώπινη φύση ὀδηγεῖται στὸν ἐκφυλισμὸ καὶ τὴν κατὰπτωση, ἔτσι κάτω ἀπὸ εὐνοϊκὲς συνθῆκες θὰ ἐμφανίσει καὶ τὰ θετικὰ τῆς στοιχεῖα, ἀφοῦ αὐτὸς εἶναι ὁ νόμος πού διέπει κάθε ζωντανὸ ὄργανισμὸ. Ἔτσι, λοιπόν, ὁ πόλεμος πού ὀδήγησε στὴν ἐξαθλίωση καὶ τὴν ἀνατροπὴ τῶν πάντων, ὁ ἴδιος ἔχει μέσα του καὶ τὴ δύναμη νὰ ἐπανορθῶναι τὴν καταστροφὴ καὶ νὰ δημιουργεῖ ἕναν καινούργιο κόσμο, πολλές φορές καλύτερο ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρὶν. Πβ. καὶ Wassermann, 46 κ.ἔ.

2. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νὰ ἀναζητήσουμε μιὰ σχέση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν Ἑλένη καὶ τὶς Τρωάδες. Μὲ τὶς Τρωάδες (τὸ 415), φέρνοντας τὴν εἰκόνα τοῦ πολέμου μὲ ὅλη του τὴ φοβερὴτητα στὰ μάτια τῶν θεατῶν, ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὴν ἀνησυχία του καὶ προειδοποιεῖ γιὰ τὰ τραγικὰ ἐπακόλουθα τοῦ πολέμου. Ἐδῶ, μὲ τὴν Ἑλένη, (τὸ 412), κάνει τὸν φοβερὸ ἀπολογισμὸ καὶ διαγράφει τὴν ἐλπίδα πῶς οἱ Ἀθηναῖοι (καὶ οἱ Λακεδαιμόνιοι) θὰ μπορέσουν νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν τραγικὴ θέση πού βρισκονται, ἐφόσον ἀποκαταστήσουν στὴ θέση του τὸ κράτος τῆς ἡμερῆς λογικῆς.

3. Ἰχνη τέτοιας κωμικῆς ἐντύπωσης πού δημιουργοῦν οἱ γνήσια τραγικὲς καταστάσεις μπορούμε νὰ διακρίνουμε καὶ σὲ ἄλλες τραγωδίες τοῦ Εϋριπίδη, νεώτερες ἢ παλαιότερες ἀπὸ τὴν Ἑλένη, ὅπως: πέρα ἀπὸ τὰ ἄφθονα στοιχεῖα πού παρέχει ἡ *Ἰφιγένεια ἡ ἐν Ταύροις*, (βλ. Bates, Dating, CXXII κ.ἔ.), στοὺς *Ἡρακλείδες τὸν αἰτιμόροπο* γέρο-Ἴόλοιο βοηθῶ ἕνας ὑπηρετῆς γιὰ νὰ φορέσει τὴν πανοπλία του, καὶ ἔτσι ἡ σκηνὴ παίρνει, γιὰ

τοκρατορικῶν χρόνων¹. "Όμως ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα προσδιάζουσι σὲ γνήσια τραγικῆς καταστάσεις καὶ μόνο μιὰ ἄκαιρη καὶ ἀναχρονιστικὴ θεώρησή τους, ὅπως εἶναι αὐτὴ ποὺ γίνεται ἀπὸ τοὺς πιδ πολλοὺς νεώτερους μελετητές, μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει στὴν ἐσφαλμένη ἐντύπωση πὼς μὲ τὴν Ἑλένη ἔχουμε ἕνα ἔργο μὲ ἄφθονα κωμικὰ καὶ ρομαντικὰ στοιχεῖα, μὲ ἀνάλαφρη καὶ παιχιδιάρικη διάθεση. Γιατὶ ὁ θεατὴς τοῦ θεάτρου τοῦ Διονύσου ἐκείνης τῆς ἐποχῆς εἶχε καθαρὴ τὴν αἴσθησι μὲ ὅσα διαδραματίζονται ἐδῶ ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα μιᾶς τραγωδίας καὶ πὼς ὁ ποιητὴς τους δὲν εἶχε καμιά διάθεση νὰ εἰρωνευθεῖ (ἄλλο πρᾶγμα εἶναι ἡ τραγικὴ εἰρωνεία), νὰ διακωμωδήσει ἢ καὶ νὰ τέρψει μὲ τὸ ἔργο του.

2. Ἡ ἀναγκαιότητα καὶ ἡ σοβαρότητα τοῦ δεύτερου μέρους τοῦ προλόγου (τῆς σκηνῆς μὲ τὸν Τεῦκρο)²

Τὰ («καινὰ») στοιχεῖα ποὺ ἀπαντοῦν στὴν Ἑλένη τοῦ Εὐριπίδη εἶναι πολλὰ σὲ σχέση μὲ ἐκεῖνα ποὺ βρίσκουμε στὶς ἄλλες τραγωδίαις ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὴν ὕστερη περίοδο τῆς δραματουργικῆς παραγωγῆς τοῦ ποιητῆ. Δὲν εἶναι μόνο ὁ καινοφανὴς μῦθος, μὲ τὸν ὅποιο ὁ ποιητὴς μᾶς ἐμφανίζει τὴν ἡρώιδα πολὺ διαφορετικῆ³ ἀπ' ὅ,τι μᾶς τὴν εἶχε παρουσιάσει στὰ προηγούμενα ἔργα

τὴ δικὴ μας αἴσθησι, ἕναν κωμικὸ χαρακτήρα, χωρὶς ὁ ποιητὴς νὰ ἐπιδιώκει κάτι τέτοιο, Ἡρακλείδ. 682-701. Τὴν ἴδια κωμικότητα μπορεῖ νὰ δημιουργήσει τὸ ἐλάφι ποὺ παίρνει τὴ θέση τῆς Ἰφιγένειας στὴν Ἰφιγ. τὴν ἐν Αὐλίδι, 1587 κ.έ., ἡ σκηνὴ μὲ τὰ δύο θύματα τῆς ἀπάτης τοῦ Ὀδυσσεά, τὸν Ἀχιλλέα καὶ τὴν Κλυταιμνήστρα, στὴν ἴδια τραγωδία, 831 κ.έ., καθὼς ἀκόμη καὶ μερικὲς σκηνές ἀπὸ τὶς Βάκχες (170 κ.έ., 912 κ.έ., κ.ά.) βλ. Seidensticker, 303 κ.έ.

1. Ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἀποψη ἐξετάζει τὸ ἔργο ὁ Παττίχης, Euripides' Helen, καὶ «Εὐριπίδου Ἑλένη», 30 κ.έ.

2. Στ. 68-163. Τὴν ἀναγκαιότητα αὐτῆς τῆς σκηνῆς ἀπέδειξε μὲ κριτήρια «δομικὰ» (συγκρίνοντας τὸ εἰσαγωγικὸ μέρος τῆς Ἑλένης μὲ τὸ ἀντίστοιχο τῆς «Ἰφιγενείας τῆς ἐν Αὐλίδι») ὁ Matthiessen, Electra κλπ., 16 κ.έ.

3. Ἐκτός ἀπὸ τὴν Παλιωφία τοῦ Στρηχοροῦ, ὅπου ὑπάρχει ἡ προσπάθεια τοῦ ποιητῆ νὰ ἀποκαταστήσει τὴν Ἑλένη ὑποστηρίζοντας πὼς δὲν μπῆκε ποτὲ στὰ πλοῖα γιὰ νὰ πάει στὴν Τροία, ἔχουμε μιὰ συμπαθητικὴ ἐμφάνισι τῆς ἡρώιδας καὶ σὲ παλαιότερες πηγές: στὴν Ἰλιάδα, Γ 173 κ.έ., ἡ Ἑλένη φαίνεται μετανοημένη ποὺ ἀκολούθησε τὸν Πάρη, ὅπως καὶ στὴν Ὀδύσεια, δ 260 κ.έ. Συμπαθητικὴ ἦταν ἡ παράστασι τῆς Ἑλένης καὶ ἀπὸ τὸν Σοφοκλῆ στὰ ἔργα του «Ἑλένης γάμος» καὶ «Ἑλένης ἀπαίτησις» (βλ. καὶ Schmid - Stählin I, 3, 501 κ.έ., καὶ Homeyer, 26), ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ Εὐριπίδης, στὴν Ἠλέκτρα, στ. 128 κ.έ., ἀναφέρει γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ εἰδώλου καὶ τὴν παραμονὴ τῆς Ἑλένης στὸ ἀνάκτορο τοῦ Πρωτέα. Σχετικὰ μὲ τὴν ἐπίσκεψι τοῦ Μενέλαου (καὶ τῆς Ἑλένης) στὴν Αἴγυπτο μᾶς πληροφοροῦν ὁ Ἡρόδοτος (2, 112 κ.έ.), ποὺ ἱστορεῖ πὼς ἡ Ἑλένη δὲν πῆγε ποτὲ στὴν Τροία, σύμφωνα μὲ ἐξηγήσεις ποὺ τοῦ ἔδωσαν ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁ Ὅμηρος, Ὀδύσ.

του, ούτε ο διαφορετικός χαρακτήρας του Μενέλαου¹, ούτε ακόμη το ρομαντικό κλίμα και η ιδιότυπη πλοκή του έργου, αυτό που συντελεί στο να δημιουργηθεί η έντυπωση πώς ο ποιητής έπλασε με την 'Ελένη ένα παράξενο δράμα. Παράλληλα μ' αυτά τα στοιχεία και την εμφάνη έξαρση της κωμικοτραγικής διάθεσης που διαποτίζει το έργο, εκείνο που ξενίζει πιο πολύ και γίνεται αντιληπτό με την πρώτη ματιά πάνω σ' αυτήν την τραγωδία είναι η επεισοδιακή παρουσίαση του Τεύκρου, ο παράξενος διάλογος του όμηρικού ήρωα με την 'Ελένη και, κυρίως, η απροσδόκητα έσπευσμένη αποχώρησή του από τη σκηνή και η απουσία κάθε μνείας γι' αυτόν στα επόμενα επεισόδια του δράματος. Αυτός ο ιδιότυπος χαρακτήρας και μερικές άλλες περιεργές λεπτομέρειες, που θα τις αναφέρω στη συνέχεια, έδωσαν την αφορμή, μερικοί φιλόλογοι να άμφισβητήσουν την αναγκαιότητα και τη σοβαρότητα της σκηνής αυτής². Ο Grégoire μάλιστα έφτασε στο σημείο να υποστηρίζει πώς ο Εϋριπίδης πρόσθεσε αυτή τη σκηνή μετά τη συγγραφή του έργου, λίγο πριν να παρασταθεί κατά την άνοιξη του 412, για να εξοικονομήσει έτσι τη δυνατότητα να κάνει κάποιο πολιτικό και διπλωματικό ύπαινιγμό³.

Είναι αλήθεια πώς η σκηνή στην οποία εμφανίζεται ο Τεύκρος (στ. 68-163) έχει κάπως μεγάλη έκταση, και μάλιστα ακολουθεί μετά από ένα μόνολογο, όπου η 'Ελένη, ως προλογίζον πρόσωπο, εκθέτει με πληρότητα και με δραματική πρόνοια την κατάσταση που αποτελεί το πλαίσιο και την άφετηρία της δράσης⁴. Ωστόσο, πρέπει να παρατηρήσουμε εδώ πώς ο Εϋριπίδης στα έργα της ύστερης παραγωγής του καταβάλλει κάθε προσπάθεια να συμπιέσει μέσα στο πλαίσιο της κύριας δράσης ένα διαρκώς μεγαλύτερο πλήθος από θέματα που, πολλές φορές, δεν έχουν μεγάλη σχέση με την υπόθεση του έργου⁵. Αυτό συμβαίνει, για παράδειγμα, στις Φοίνισσες, όπου ύστερα από τον κατατοπιστικό πρόλογο της 'Ιοκάστης σχετικά με την προϊστορία της δράσης και την «άρχήν κακῶν», την παρουσίαση τῶν πολιορκητῶν τῆς Θήβας ἀναλαμβά-

δ 351 κ.έ. 'Από την παράφραση τῆς 'Αλεξάνδρας του Λυκόφρονος, στ. 822, μαθαίνουμε πώς ο 'Ησίοδος είναι ο πρώτος που έπλασε την ιστορία του ειδώλου τῆς 'Ελένης (πβ. 'Απόσπ. 358, Merkelbach-West).

1. 'Εδώ ο Μενέλαος δεν είναι ο παλιάνθρωπος, το άδύναμο «άντρακι», η ο εὐπάτητος, όπως τον παρουσιάζει ο ποιητής σε άλλες τραγωδίες (Τρωάδες, 'Ανδρομάχη, 'Εκάβη, 'Ορέστης), αλλά ένας όμηρικός ήρωας, που, αν και δείχνεται έγλωιστής, είναι σοβαρός και σε πολλές περιπτώσεις γενναίος. Πβ. Podlecki, 402, και Dirat, 3 κ.έ.

2. Βλ. παραπ. σελ. 137.

3. Grégoire, Hélène, 17 κ.έ. Βλ. όμως τις αντιρρήσεις του Zuntz, Contemporary Politics, 56 κ.έ.

4. Στίχ. 1 - 67.

5. Βλ. Lesky, 556.

νει ή Ἀντιγόνη μὲ μιὰ σκηνή «τειχοσκοπίας»¹. Μάλιστα, καί σ' αὐτὴ τὴ σκηνή ὁ ποιητὴς ἔχει δώσει δραματικὴ μορφή, ἀφοῦ ἀφήνει νὰ ἀναπτυχθεῖ ἕνας διάλογος ἀνάμεσα στὴν Ἀντιγόνη καὶ τὸν Παιδαγωγό². Ὅπως στὶς *Φοίνισσες*, ἔτσι καὶ στὴν *Ἑλένη*, ὁ ποιητὴς χρησιμοποιοεῖ ἕναν σχετικὰ ἐκτενὴ δεῦτερο πρόλογο, γιὰ νὰ διευρύνει μὲ τίς πληροφορίες πού περιέχονται σ' αὐτὸν τὸ ὀπτικὸ πεδίο τῶν θεατῶν καὶ πέρα ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς σκηνῆς. Ἔτσι λοιπόν, σύμφωνα καὶ μὲ τὴν παραπάνω γενικὴ παρατήρηση, μιὰ τέτοια ἐπεισοδιακὴ σκηνὴ σ' ἕνα ὄψιμο ἔργο τοῦ Εὐριπίδη, ὅπως εἶναι ἡ *Ἑλένη*, δὲν εἶναι μόνο δικαιολογημένη ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς σκηνοθετικῆς ἐξέλιξης, ἀλλὰ, καθὼς θὰ φανεῖ στὴ συνέχεια, εἶναι καὶ δραματικὰ ἀναγκαῖα.

Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἔργου ἡ *Ἑλένη* μὲ τὴν προλογικὴ τῆς ρήση κατατοπίζει τοὺς θεατῆς, δι' ἀπαγγελίας, γιὰ τὸν χῶρο ὅπου ξετυλίγεται ἡ ὑπόθεση τοῦ ἔργου, γιὰ τὰ πρόσωπα καὶ τίς καταστάσεις πού συνθέτουν τὸ περιβάλλον τῆς ἡρώιδας στὴν Αἴγυπτο, δίνει πληροφορίες γιὰ τὸ πρόσωπό της, γιὰ τὴν περιπέτεια καὶ τὰ πάθη της, καὶ ἐνημερώνει τοὺς θεατῆς σχετικὰ μὲ τὴν «ἀρχὴν κακῶν», πού ἀποτελοῦν τὸ σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινᾷ ἡ τραγωδία. Ἀναμφίβολα, ἡ *Ἑλένη* μᾶς πληροφορεῖ ὡς ἕνα σημεῖο γιὰ τὴν προϊστορία τῆς δράσης, ὡστόσο ὅμως δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ μᾶς κατατοπίσει πλήρως γιὰ ὅλα τὰ γεγονότα πού ἔχουν προηγηθεῖ καὶ πού εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ τὴν κατανόηση τοῦ δράματος, ἀφοῦ ἀπὸ τότε πού ἔχει ἀπομονωθεῖ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ κόσμο ἔχουν περάσει εἴκοσι περίπου χρόνια. Εἶναι λοιπόν φανερὸ πὼς δὲν μπορεῖ νὰ πᾶει τὸ μάτι μας πολὺ μακριὰ πέρα ἀπὸ τὸν χῶρο τῆς σκηνῆς, ὕστερα ἀπὸ τίς πληροφορίες πού δίνει ἡ *Ἑλένη*, καὶ εἶναι ἀνάγκη κάποιος ἄλλος νὰ μᾶς ἐνημερώσει γιὰ ὅσα ἔγιναν ἀπὸ τότε πού ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τόσο στὸν ἑλληνικὸ ὅσο καὶ στὸν τρωϊκὸ κόσμο. Γιατί, πραγματικὰ, καὶ στοὺς δύο αὐτοὺς κόσμους ἔχουν συμβεῖ ἀπὸ τότε πολλὰ συνταρακτικὰ γεγονότα (ἐξαιτίας τῆς κρεμάστηκε ἡ μάνα της, σφάγηκαν τ' ἀδελφια της, μένει ἀνύπαντρη ἡ κόρη της, ξέσπασε ἕνας ἀνελέητος πόλεμος πού ἔρριξε σὲ βαρὺ πένθος καὶ τοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς Δαρδανίδες καί, τὸ κυριότερο, ὁ Μενέλαος θεωρεῖται χαμένος). Τώρα πού τὰ μαθαίνει αὐτὰ, ἡ *Ἑλένη* περιέρχεται σὲ πολὺ τραγικὴ κατάσταση, γιατί συνειδητοποιεῖ πὼς, χωρὶς νὰ ἔχει κάνει τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα πού τῆς καταμαρτυροῦν, ἀφοῦ ἡ ἴδια δὲν πῆγε ποτὲ στὴν Τροία, ὡστόσο εἶναι ἀναίτιος - παναίτιος γιὰ ὅλα καὶ ἔχει ἀποκτήσει τὴν πιὸ ἄσχημὴ φήμη. Ἡ *Ἑλένη* δὲν εἶχε κατορθώσει, στὸν πρόλογο πού ἀπάγγειλε ἡ ἴδια, νὰ πείσει γιὰ τὴν τραγικὴ τῆς θέση, γιατί οἱ θεατῆς εἶχαν ὡς δεδομένο πὼς κατοικεῖ σὲ μιὰ πλοῦσια καὶ

1. *Φοίνισσαι*, στ. 103 - 201.

2. Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ στὶς τραγωδίαις *Ἰφιγένεια ἡ ἐν Αὐλίδι*, στ. 151-163, *Ὁρέστης*, στ. 70 - 139, κ.ἄ. Βλ. καὶ Zuntz, *Contemporary Politics*, 56, Lesky, *Die Tragische Dichtung*, 415 κ.ἑ.

ὁμορφῆ χώρα¹. Τώρα ὅμως, μὲ τὰ τόσο ἄσχημα νέα πού ἀνακοινώνονται, ἡ τραγικότητα τῆς ἡρώιδας φαίνεται δικαιολογημένη² καί, κοντὰ σ' αὐτό, δικαιολογεῖται ἡ ἐμφάνιση στὴ σκηνὴ ἑνὸς προσώπου, τοῦ Τεύκρου, τὸ ὁποῖο γνωρίζει ὅλα τὰ φοβερά γεγονότα πού ἔγιναν στὸν ἑλληνικὸ καὶ τὸν τρωικὸ χῶρο.

Ἔτσι ἡ σκηνὴ πού ἐμφανίζεται ὁ Τεύκρος κρίνεται πολὺ ἀναγκαῖα γιὰ τὸ ἔργο³, ἀφοῦ ὁ ποιητὴς σκοπεύει μ' αὐτὴν νὰ συμπληρώσει μὲ νέα στοιχεῖα καὶ διὰ μιμήσεως δρώντων τὶς πληροφορίες πού ἔδωσε τὸ προλογίζον πρόσωπο, καὶ δὲν εἶναι καθόλου τυπικὴ, παρόλο πού αὐτὸ τὸ συνηθίζει ὁ Εϋριπίδης σὲ πολλὰς τραγωδίες. Ἐξάλλου, ἐδῶ κρίνεται ἀπαραίτητο ἡ ἔκθεση νὰ γίνῃ ἀπὸ ἓνα πρόσωπο πού εἶναι αὐτόπτης μάρτυρας τῶν συμφορῶν πού πλάκωσαν, ἐξαιτίας τῆς Ἑλένης, καὶ τοὺς δύο λαοὺς, τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς Τρῶες. Ἀκόμη, αὐτὸ τὸ πρόσωπο ἔπρεπε νὰ εἶναι πολὺ κατάλληλο γι' αὐτὴν τὴν ἀποστολὴ καί, κυρίως, ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ ἓνα ἐντυπωσιακὸ παράδειγμα ἀνθρώπου, πάνω στὸν ὁποῖο σωρεύτηκαν τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μάλιστα ἀκόμη ὑποφέρει⁴. Γιατὶ μόνο ἔτσι μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας ἀλάθητος πληροφοριοδότης γιὰ τὶς συμφορὰς πού δημιούργησε ἡ Ἑλένη καί, μὲ τὸ μῖσος πού ἐκδηλώνει ἐναντίον της, ἓνας ἀξιόπιστος μάρτυρας τοῦ ἀπέραντου μίσους πού αἰσθανόταν ἡ Ἑλλάδα—ἀλλὰ καὶ ἡ Τροία—γι' αὐτήν⁵. Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν εἶναι πὼς ἡ Ἑλένη καταντᾷ πραγματικὰ τραγικὸ πρόσωπο καὶ βυθίζεται στὸ πένθος μετὰ τὶς πληροφορίες πού τῆς φέρνει ὁ Τεύκρος, κυρίως γιὰ

1. Αὐτὸ τὸ αἰσθάνεται κανεὶς καὶ στοὺς πρώτους στίχους τοῦ προλόγου, ὅπου περιγράφεται ἡ ὁμορφία καὶ ἡ εὐφορία τῆς γῆς (στ. 1-3), ἀλλὰ καὶ πῶς κάτω (στ. 179-184), ὅπου ἀναφέρονται οἱ εἰρηνικὲς ἀσχολίες στὶς ὁποῖες ἐπιδίδονται οἱ γυναῖκες τοῦ χοροῦ. Τὸ ἴδιο συμπέρασμα προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰ λόγια τῆς Ἑλένης, (στ. 295-297), μὲ πού ἐκεῖ ἡ ἡρώιδα δηλώνει πὼς τὰ ἀγαθὰ πού ἔχει στὴ διάθεσή της εἶναι πικρά, ἀφοῦ εἶναι ἀναγκασμένη νὰ κατοικεῖ μαζί μ' ἓνα βάρβαρο ἄνδρα.

2. Βλ. καὶ Matthiessen, *Electra* κλπ., 26 κ.έ.

3. Ἡ ἀναγκαιότητα αὐτῆς τῆς σκηνῆς ἀνταποκρίνεται στὴν ἀρχὴ πού ὀρίζει γιὰ τὰ μέρη τοῦ δράματος ὁ Ἀριστοτέλης, *Ποιητ.* 1451a 31 οὕτω καὶ τὸν μῦθον ἐπεὶ πράξεων μιμησις ἐστὶ, μᾶς τε εἶναι καὶ ταύτης ὄλης, καὶ τὰ μέρη συνεστάναι τῶν πραγμάτων οὕτως ὥστε μετατιθεμένον τινὸς μέρους ἢ ἀφαιρουμένον διαφέρεισθαι καὶ κινεῖσθαι τὸ ὅλον· ὁ γὰρ προσὸν ἢ μὴ προσὸν μηδὲν ποιεῖ ἐπίδηλον, οὐδὲν μόνον τοῦ ὅλου ἐστίν. Τὸ ἀντίθετο ὑποστηρίζει ὁ Avezzù Tenuta, 80 κ.έ.

4. Ὁ Τεύκρος ὑποφέρει γιὰ τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του Αἴαντα, πού ἦταν καὶ προστάτης του στὴν Τροία, μειώθηκε καὶ προσβλήθηκε φοβερά ἀπὸ τὴν ἄρνηση τῶν Ἀτρειδῶν νὰ παραχωρήσουν σ' ἐκεῖνον τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέα, δοκιμάστηκε ἠθικὰ γιὰ τὸ ἔτι ἀπουσίαζε καὶ δὲν εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἀποτρέψει τὸν ἀδελφὸ του ἀπὸ τὴν αὐτοκτονία καί, τὸ φοβερότερο, αὐτὴ τὴ στιγμή διώχεται ἀπὸ τὴν πατρίδα του, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν πατέρα του σὰν ἐναγῆς, γιὰτὶ δὲν ἐμπόδισε τὸν θάνατο τοῦ ἀδελφοῦ του ἢ γιὰτὶ δὲν πέθανε καὶ αὐτὸς μαζί του, στ. 104: *ὀθύνει' αὐτῶ γ' οὐ ξυνωλόμην ὁμοῦ*.

5. Βλ. Kannicht, 86 κ.έ., καὶ Zuntz, *Contemporary Politics*, 57.

τὴν ἐξαφάνιση τοῦ συζύγου της καὶ τὴν κακὴ γνώμη ποὺ ἔχει σχηματίσει ὁ κόσμος γι' αὐτὴν τὴν ἴδια. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο δὲν θὰ μπορούσε νὰ τὸ πληροφορηθεῖ ἀπὸ τὸν Μενέλαο, ποὺ ἐμφανίζεται ὕστερα ἀπὸ τὸν Τεῦκρο στὴ σκηνή, μιὰ καὶ ὁ βασιλιάς γνωρίζει μόνο τὰ γεγονότα ποὺ ἐκτυλίχτηκαν στὴν Τροία¹.

“Οτι ἡ ὀργανικὴ δομὴ τοῦ προλόγου δὲν καταστρέφεται, ἀλλ’ ὅτι, ἀντίθετα, ἡ σκηνὴ μὲ τὸν Τεῦκρο προσφέρει περισσότερα στοιχεῖα στὸν μῦθο, ὅπως συνηθίζει νὰ κάνει ὁ Εὐριπίδης στὰ μεταγενέστερα ἔργα του καί, ἀκόμη, ὅτι δένει περισσότερο τὴ δράση καὶ οἰκονομεῖ κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο τὴν παραπέρα ἐξέλιξή της, τὸ διαπιστώνουμε καὶ ἀπὸ κάτι ἄλλο: Πρὸς τὸ τέλος τοῦ μονολόγου της ἡ Ἑλένη ἀναφέρει πὼς πῆρε ἀπὸ τὸν Ἑρμῆ, ποὺ τὴν μετέφερε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴν Αἴγυπτο, τὴν ὑπόσχεση πὼς κάποτε θὰ γυρίσει στὴν πατρίδα μαζί μὲ τὸν ἄντρα της². Αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, ὅταν μάλιστα τὸ συνδυάσουμε μὲ τὴ γενικότερη τύχη τῆς Ἑλένης στὴν Αἴγυπτο, τὴ συμπεριφορὰ τοῦ Θεοκλύμενου πρὸς αὐτὴν καὶ τὴ γενικότερη ἀτμόσφαιρα ποὺ ἐπικρατεῖ στὸ ἀνάκτορο τοῦ Πρωτέα, ἐνισχύει τὴν ἀποψη πὼς ἡ θέση τῆς Ἑλένης στὴν Αἴγυπτο δὲν εἶναι καὶ τόσο τραγικὴ, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ἡ ἡρώιδα δὲν ξέρει τίποτε γιὰ τὶς τόσες συμφορὰς ποὺ ἡ ἴδια ἔχει προξενήσει στοὺς Ἕλληνες καὶ στοὺς Τρῶες. Ἐξάλλου, ἡ διαβεβαίωση ποὺ ἔδωσε ὁ Ἑρμῆς στὴν Ἑλένη προεξοφλεῖ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ τέλος τοῦ δράματος, ὥστε νὰ φαίνεται περιττὴ κάθε συνέχισή του. Παρόλα αὐτὰ ὅμως, ἐξοικονομεῖται ἡ συνέ-

1. Ἐξάλλου, ἡ δεινὴ θέση στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ Μενέλαος, ὅταν ἔχει βγεῖ ὡς ναυαγὸς στὴν ἀκτὴ τῆς Αἰγύπτου, δὲν τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἔχει τὸ κουράγιο νὰ δώσει στὴν Ἑλένη πληροφορίες γιὰ τὶς συμφορὰς τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Τρῶων. Ἀκόμη, ἡ σκοπιμότητα ἐπιβάλλει νὰ μὴν πληγῶσει ὁ Μενέλαος τὴν ποθητὴ σύζυγο ἀναφέροντας ὁ ἴδιος ὅλα τὰ δεινὰ ποὺ προκάλεσε αὐτὴ στὸν κόσμον, τὴ στιγμὴ ποὺ καὶ οἱ δύο ἔχουν τὴ διάθεση νὰ ξαναρχίσουν μιὰ καινούργια ζωὴ καὶ οἱ περιστάσεις ἐπιβάλλουν νὰ μὴν χρονοτριβοῦν καθόλου. Αὐτὸ προκύπτει ἀβίαστα ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Μενέλαου πρὸς τὴν Ἑλένη, στ. 766 κ.έ.,

*τί σοι λέγομι' ἂν τὰς ἐν Αἰγαίῳ φθορὰς
τὰ Ναυπλίου τ' Ἐθβοικὰ πυρπολήματα
.....οὐ γὰρ ἐμπλήσαιμι σ' ἂν
μῦθων· λέγων τ' ἂν σοι κάκ' ἀλόγηον ἔτι,
πάσων τ' ἔκαμνον· δις δὲ λυπηθεῖμεν ἂν.*

2. Στ. 56 κ.έ.,

*.....θεοῦ τὸδ' εἰσήκουσ' ἔπος
Ἑρμοῦ, τὸ κλεινὸν ἔτι κατοικήσειν πέδον
Σπάρτης σὺν ἀνδρὶ.....*

“Οτι αὐτὰ τὰ λόγια τοῦ Ἑρμῆ ἔχουν τὸ νόημα καὶ τὴ δύναμη τοῦ χρησιμοῦ προκύπτει καὶ ἀπὸ ὀρισμένα μορφολογικὰ στοιχεῖα: ἡ πρόσθεση τοῦ ὀνόματος θεοῦ ἐνισχύει τὴ δύναμη τῆς πρὸρρησης, τὸ ἔτι χρησιμοποιεῖται καὶ ἐδῶ ὅπως στὶς κανονικὲς προφητεῖες· πβ. τὸ νεοελληνικὸ πάλι μὲ χρόνια μὲ καιροὺς ... Βλ. καὶ Kannicht, 34 κ.έ.

χισή τῆς δράσης καὶ εὐνοεῖται ἡ τραγικὴ ἀνάπτυξη τοῦ θέματος μὲ τὰ τρομαχτικὰ νέα πού φέρνει ὁ Τεύκρος, γιατί χάρις σ' αὐτὰ περιπλέκεται ἡ ὑπόθεση καὶ δημιουργοῦνται σοβαρὲς ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀλήθεια τῆς ὑπόσχεσης πού ἔδωσε ὁ Ἐρμῆς στὴν Ἐλένη καὶ ἀξεπέραστα ἐρωτηματικὰ γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ Μενέλαου. Ἡ τραγικότητα τῶν ἐπόμενων σκηνῶν, ὁ θρῆνος τῆς Ἐλένης καὶ τοῦ χοροῦ¹, ἡ ρητορικὴ διαμαρτυρία² τῆς Ἡρώιδας καὶ ἡ προσφυγὴ τῆς στὴ μαντεία τῆς Θεονόης, καθὼς καὶ οἱ δυσκολίες τῆς ἀναγνώρισής της ἀπὸ τὸν Μενέλαο θεμελιώνονται, ὅλα, στὴν προλογικὴ σκηνὴ πού ἐμφανίζεται ὁ Τεύκρος.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἀμφισβητεῖται ἡ ἀναγκαιότητα τῆς παραπάνω σκηνῆς ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς δραματικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς τραγικῆς πρόνοιας, ἔχει διατυπωθεῖ καὶ ἡ γνώμη πὼς ὁ διάλογος τοῦ Τεύκρου μὲ τὴν Ἐλένη χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἐλαφρότητα καὶ ἀφέλεια³ καὶ πὼς πολλὲς ἀπὸ τὶς λεπτομέρειες καὶ τὶς καταστάσεις πού ἀπαντοῦν σ' αὐτὸ τὸ μέρος τοῦ δράματος δημιουργοῦν κωμικὴ ἐντύπωση στὸν θεατὴ ἢ ἔρχονται σὲ κραυγαλέα ἀντίφαση μεταξὺ τους ἢ μὲ ἀνάλογα στοιχεῖα πού ἀπαντοῦν στὶς ἐπόμενες σκηνὲς τοῦ ἔργου⁴, ὥστε νὰ μὴν προσφέρουν ἔτσι τίποτε στὴν ἐξέλιξη τῆς δράσης. Στὸ σημεῖο αὐτὸ θὰ προσπαθῆσω νὰ δείξω πὼς ἡ στιχομυθία πού γίνεται ἀνάμεσα στὸν Τεύκρο καὶ τὴν Ἐλένη εἶναι σοβαρὴ καὶ ἐποικοδομητικὴ δραματικὰ καὶ τραγικὰ, ἐνῶ οἱ ἐπίμαχες λεπτομέρειες στὶς ὁποῖες ἐξαντλεῖται αὐτὴ ἡ σκηνὴ δὲν εἶναι οὔτε περιττὲς οὔτε καὶ κωμικές, ἀλλὰ, ἀντίθετα, βρίσκονται σὲ μιὰ ἀπόλυτη συμφωνία μεταξὺ τους καὶ ἐντάσσονται ὀργανικὰ καὶ ἀβίαστα στὴ δομὴ τοῦ ὅλου ἔργου. Ἀξίζει ὡστόσο νὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἐξετάσουμε τὶς βασικὲς ἀντιρρήσεις πού ἔχουν διατυπωθεῖ σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀπὸ διαφόρους μελετητὲς τῆς τραγωδίας.

Ἡ πρώτη ἀντίρρηση συνίσταται στὴν παρατήρηση πὼς μιὰ ἐπίσκεψη τοῦ Τεύκρου στὴ χώρα τῆς Αἰγύπτου εἶναι ἔξω ἀπὸ τὰ δεδομένα τοῦ μύθου, τὴ στιγμὴ μάλιστα πού τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἐγκαταλείπει βιαστικὰ τὴ σκηνή,

1. Ἡ πάροδος (167-251) γίνεται ἔτσι ἕνας πραγματικὸς κομμὸς, ὅπου ἡ Ἐλένη σὺν Σειρήνα θρηνεῖ γιὰ τὶς συμφορὲς πού τὴν ἐπληξαν. Ἡ ἴδια ὁμολογεῖ στὶς γυναῖκες τοῦ χοροῦ πὼς αὐτὰ τὰ κλάματα τῆς τὰ ἔφερε ὁ Ἀχαιὸς ναύτης μὲ τὶς φοβερὲς εἰδήσεις πού τῆς ἀνακοίνωσε, στ. 193 κ.ε.: *Ἑλλανίδες κόραι, /ναύτας Ἀχαιῶν /τὶς ἔμολεν ἔμολε δάκρυα δάκρυαί μοι φέρων.*

2. Στ. 255-329. Ἐδῶ ἔχουμε τὴ ρητὴ ὁμολογία τῆς Ἐλένης πὼς οἱ συμφορὲς πού τώρα (μετὰ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Τεύκρου) τὴν ἐβρήκαν εἶναι μεγαλύτερες ἀπὸ τὸ κακὸ πού ὡς τώρα τὴν εἶχε βρεῖ (τὴν καταδική της νὰ ζεῖ στὴν Αἴγυπτο), στ. 270 κ.ε.,

*πρωτόν μὲν οὐκ οὖσ' ἄδικος, εἰμὶ δυσκλήσ'·
καὶ τοῦτο μείζον τῆς ἀληθείας κακόν,
ὅστις τὰ μὴ προσόντα κέκτηται κακά.*

3. Βλ. Grégoire, Héléne, 17.

4. Βλ. Grube, 337.

δὲν ἐμφανίζεται καθόλου στὴ συνέχεια καὶ δὲν γίνεται καμιά ἀναφορὰ γι' αὐτὸ στὰ ἐπόμενα ἐπεισόδια τοῦ δράματος¹. Ἀναφέρθηκε πρὸ πάνω πῶς ὁ Εὐριπίδης μὲ τὸν πρόλογό του ἐπιδιώκει νὰ κατατοπίσει τὸν θεατὴ στὴν προϊστορία τῆς δράσης. Παράλληλα μ' αὐτὸ ὁμοίως, ὁ ποιητὴς συνηθίζει νὰ παραχωρεῖ κοινὰ στὰ παραδεδωμένα στοιχεῖα ἀνετη θέση καὶ σὲ μυθολογικοὺς νεωτερισμοὺς, ὅπως συμβαίνει, γιὰ παράδειγμα, μὲ τὴν ὑπόθεση τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις (ἢ καὶ τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Αὐλίδι) καὶ τῆς Ἡλέκτρας². Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς κάνει ὁ ποιητὴς μὲ τὸν συμπληρωματικὸ πρόλογο τῆς Ἐλένης, γιατί μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ἐξασφαλίζει τὴ δυνατότητα νὰ ὑψώσει τὴ δραματικὴ ἔνταση τῶν ἐπόμενων σκηνῶν³. Ἐδῶ μάλιστα ὁ ποιητὴς ἔχει στὴ διάθεσή του μιὰ παραδοσιακὴ δυνατότητα ποὺ ἐπιτρέπει τὴν ἐμφάνιση τοῦ Τεῦκρου, ἀφοῦ ὁ ἥρωας αὐτὸς πῆγαινε, σύμφωνα μὲ τὴ μυθολογία, στὴν Κύπρο, διωγμένος ἀπὸ τὸν πατέρα του· ἔτσι μιὰ ἐπίσκεψή του στὴ χώρα τῆς Αἰγύπτου δὲν παραβιάζει σοβαρὰ τὸ δρομολόγιο ποὺ προέβλεπε ὁ ἀρχαῖος μῦθος. Μιὰ παρόμοια ἐμφάνιση προσώπου στὴ σκηνή, ἐντελῶς ἐπεισοδιακὴ, ἔχουμε τουλάχιστο ἄλλη μιὰ φορὰ σὲ ἔργο τοῦ Εὐριπίδη: ὅταν ὁ Αἰγέας παρουσιάζεται ξαφνικὰ καὶ ἀπροσδόκητα στὴ Μήδεια, κατὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Καὶ στὴν τραγωδία αὐτὴ ἡ εἴσοδος τοῦ Αἰγέα δὲν εἶναι ἀδικαιολόγητη, γιατί ἡ παρουσία του θά στηρίξει τὴ δράση ποὺ ἀκολουθεῖ, ἀφοῦ ὁ βασιλιάς τῆς Ἀθήνας ὑπόσχεται στὴ Μήδεια νὰ τῆς ἐξασφαλίσῃ σίγουρο καταφύγιο στὴ χώρα του⁴. Εἶναι, ἐπομένως, συνήθεια τοῦ Εὐριπίδη νὰ παρεμβάλλει τέτοιες ἐπεισοδιακὲς σκηνές μὲ σοβαρὸ χαρακτῆρα.

Ἐνα ἄλλο στοιχεῖο ἀπὸ τὴν τραγωδία αὐτὴ, ποὺ θά μπορούσε κανεὶς νὰ τὸ χαρακτηρίσει ὡς ἀντίφαση σὲ ὅσα συμβαίνουν στὸν δεῦτερο πρόλογο, ἢ ὡς ἀβλεψία τοῦ ποιητῆ⁵, εἶναι τὸ ὅτι ἡ Ἐλένη ζητᾷ ἀπὸ τὸν Μενέλαο, μετὰ τὴν

1. Βλ. Grégoire, Héléne, 17 κ.έ.

2. Τὸν νεωτερισμὸ στὸν μῦθο θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης αὐτονόητη πράξη τοῦ ποιητῆ τῆς τραγωδίας: *Ποιητ.* 1451 b 27 *δηλον οὖν ἐκ τούτων ὅτι τὸν ποιητὴν μᾶλλον τῶν μύθων εἶναι δεῖ ποιητὴν ἢ τῶν μέτρων, ὅσῳ ποιητῆς κατὰ τὴν μίμησιν ἔστιν, μιμνῆται δὲ πράξεις.* Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχολήθηκαν στὰ νεώτερα χρόνια οἱ Ἰ. Κακριδῆς, 75 κ.ά., Eisner 153 κ.έ., Dörrie, 50 κ.έ., Jouan, 440 κ.έ. Βλ. γενικότερα στὸν Stephanopoulos, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. Βλ. Ludwig, 55 κ.έ., καὶ Imhof, 23 κ.έ., 89 κ.έ.

4. Ἡ σκηνὴ αὐτὴ τῆς Μήδειας ἦταν κατανοητὴ ἀπὸ τοὺς θεατῆς καὶ φαινόταν δικαιολογημένη σ' αὐτὸ τὸ δράμα, γιατί εἶναι πολὺ πιθανὸ πρὶν ἀπὸ τὴ Μήδεια νὰ παίχτηκε ὁ Αἰγέας τοῦ Εὐριπίδη (βλ. Lesky, 525). Τὸ ἴδιο μπορούμε νὰ σκεφτοῦμε καὶ ἐδῶ γιὰ τὸν Τεῦκρο, ἐφόσον δεχτοῦμε πῶς παλαιότερα τὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ θά εἶχε πληροφορηθεῖ γιὰ μιὰ τέτοια ἐπίσκεψη τοῦ ἥρωα στὴν Αἴγυπτο ἀπὸ τὸν Τεῦκρο τοῦ Σοφοκλῆ.

5. Βλ. Grégoire, Héléne, 17.

ἀναγνώριση, νὰ τὴν πληροφορήσει γιὰ τὴ διάρκεια τῶν περιπλανήσεών του στὶς θάλασσες, στ. 773 κ. ἑ.,

*ἐν δ' εἰπέ πάντα παραλιπῶν, πόσον χρόνον
πόντου ἴπι νῶτοις ἄλιον ἐφθειρου πλάνον;*

καὶ αὐτὸς τῆς δίνει τὴν ἀπάντησι, στ. 775 κ.ἑ.,

*ἐν ναυσὶν ὧν πρὸς τοῖσις ἐν Τροίᾳ δέκα
ἔτεσι διήλθον ἑπτὰ περιδρομὰς ἑτῶν.*

Ὅμως αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν πληροφῶριὰ τὴν ἔχει δώσει στὴν Ἑλένη ὁ Τεῦκρος, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάντησή του στὸ ἐρώτημα τῆς Ἑλένης¹ μοιάζει πάρα πολὺ μὲ τὴν ἀπάντησι ποὺ θὰ δώσει ὁ Μενέλαος. Ὡστε ἡ ἐπανάληψη ἢ ὀφείλεται σὲ ἀβλεψία τοῦ ποιητῆ, ἢ, ὅπως ὑποστηρίζεται, ὁ ποιητὴς πρόσθεσε τὸ ἐπιεσόδιον μὲ τὸν Τεῦκρο μετὰ τὴ συμπλήρωσι τοῦ ἔργου καὶ ἐπανέλαβε ἐκεῖ τὴν ἴδια ἐρωταπόκρισι, ἀνάμεσα στὴν Ἑλένη καὶ τὸν Τεῦκρο, ὅπως εἶχε γίνεϊ ἀνάμεσα στὴν Ἑλένη καὶ τὸν Μενέλαο. Παρόλη αὐτὴ τὴ φαινομενικὴ ἀταξία, δὲν νομίζω πὼς πρέπει νὰ καταλογίσουμε ἀντιφάσεις ἢ ἀβλεψίες στὸν ποιητὴ τῆς τραγωδίας, γιὰτι μιά τέτοια ἐπανάληψη φαίνεται πέρα γιὰ πέρα δικαιολογημένη: Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἔχουν καταντήσει σχεδὸν τυπικὲς αὐτοῦ τοῦ εἴδους οἱ ἐρωτήσεις μέσα στὰ δράματα², ὑπάρχουν κι ἄλλοι λόγοι ποὺ ὑποχρεώνουν ἐδῶ τὸν ποιητὴ νὰ βάλει τὴν Ἑλένη νὰ ξαναρωτᾶ γιὰ τὸ ἴδιο πράγμα πρῶτα - πρῶτα, οἱ λόγοι λεπτότητας καὶ ἡ σκοπιμότητα νὰ ἐκδηλώσει πραγματικὸ ἐνδιαφέρον καὶ συμπόνια γιὰ τὸν σύζυγό της³ δὲν ἐπιτρέπουν στὴν Ἑλένη νὰ ἀποφύγει νὰ κάνει ἓνα τέτοιο ἐρώτημα πρὸς αὐτόν, καὶ ἄς ξέρει καλά πὼς θὰ τὸν στενοχωρήσει ἢ θὰ τὸν κουράσει. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν

1. Στ. 111 κ.ἑ., *ΕΑ. πόσον χρόνον γὰρ διαπεπόρθηται πόλις;
ΤΕ. ἑπτὰ σχεδὸν τι καρπίμους ἑτῶν κύκλους.
ΕΑ. χρόνον δ' εμείνατ' ἄλλον ἐν Τροίᾳ πόσον;
ΤΕ. πολλὰς σελήνας, δέκα διελθούσας ἔτη.*

2. Κυρίως οἱ ἐρωτήσεις ποὺ ἀπευθύνονται σὲ ξένους καὶ ἀφοροῦν τὸ τρίπτυχο «ὄνομα, πατρίδα, γονεᾶς» εἶναι πολὺ συνηθισμένες στὴν τραγωδία, ἀπὸ ὀμηρικὴ μίμησι, π.χ. κ 325, *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν; Πόθι τοι πόλις ἠδὲ τοκῆς;*

Πβ. καὶ Ἰωνα 258 κ.ἑ., Ἡλ. 779 κ.ἑ. Ὅμως καὶ οἱ ἐρωτήσεις ποὺ ἀναφέρονται στὸ ἀπόσα χρόνια πέρασαν», (ἀπὸ πόσα χρόνια) κλπ., εἶναι συχνὲς στὰ δράματα π.χ. Αἰσχ. Ἀγαμ. 278, Σοφ. Οἶδ. Τύρ. 558, Εὐριπ. Ὀρέσ. 88, 421. Βλ. Kannicht, 42.

3. Αὐτὸ τὸ ὁμολογεῖ ἡ Ἑλένη πρὸς Πάνω, στ. 763 κ.ἑ.,

πόθος δέ τις

τὰ τῶν φίλων φίλοισιν αἰσθέσθαι κακά.

Ὅτι οἱ ἐρωτήσεις αὐτὲς ἔχουν τυπικὸν χαρακτήρα μπορούμε νὰ τὸ συμπεράνουμε καὶ ἀπὸ τὴ συμπληρωματικὴ ἐρώτησι ποὺ ἀπευθύνει ἡ Ἑλένη πρὸς τὸν Τεῦκρο, στὸν στ. 113. Ἀφοῦ ὁ Τεῦκρος τῆς εἶχε εἰπεῖ πὼς πέρασαν ἑπτὰ χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ κυριεύθηκε ἡ Τροία, θὰ μπορούσε ἡ ἴδια νὰ ὑπολογίσει τὴ διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς πόλης, μιά καὶ ξέρει πὼς

ἐπιμονῇ τῆς ἡρώιδας μόνο σὲ τοῦτο τὸ ἐρώτημα, ὅταν ὁ Μενέλαος τῆς παρατηρεῖ πὼς θὰ τὸν στενοχωροῦσε πολὺ νὰ μπεῖ στὸν κόμπο νὰ τῆς ἐκθέσει μὲ κάθε λεπτομέρεια τὶς συμφορές του, στ. 769,

*Ὁδὲ γὰρ ἐμπλήσαιμι σ' ἄν
μύθων, λέγων τ' ἄν σοι κάκ' ἀλγοίην ἔτι,
πάσχων τ' ἔκαμνον· δις δὲ λυπηθεῖμεν ἄν.*

Ἐξάλλου, καθὼς ὁ Μενέλαος εἶναι ἓνας ναυαγός, τυλιγμένος μὲ ράκη, ἀπομεινάρια ἀπὸ τὰ πανιὰ τοῦ καραβιοῦ του, μιὰ ἐρώτηση ἀπὸ τὴν Ἑλένη γιὰ τὸ πόσο χρόνο περιπλανιόταν αὐτὸς στὴ θάλασσα φαίνεται πέρα γιὰ πέρα δικαιολογημένη.

Κοντὰ σ' αὐτὰ, πρέπει νὰ δεχτοῦμε¹ πὼς ὁ ποιητὴς ἐπιζητεῖ μ' αὐτὴ τὴν ἐρώτηση, καὶ χάρη στὴν ἀπάντησή του δίνει ὁ Μενέλαος στὴ συνέχεια, στ. 775 - 776, νὰ κλιμακώσῃ τὸ τραγικὸ πάθος τοῦ ἥρωα, ἀφοῦ ἡ Ἑλένη θὰ τὸν πληροφορήσει μὲ κάποια σκληρότητα πὼς «κατὰφερε νὰ σωθεῖ ἀπὸ τόσων ἐτῶν βάσανα, γιὰ νὰ ἔρθῃ ἐδῶ νὰ βρεῖ θάνατο ἀπὸ σφαγὴ»². Αὐτὴ ἡ τραγικὴ οἰκονομία τὴν ὁποία ἐπιζητεῖ ὁ ποιητὴς ἐδῶ ἐξασφαλίζεται καλύτερα μὲ τὸ νὰ ἀγνοεῖ ὁ Μενέλαος τὴν ἐπίσκεψή τοῦ Τεῦκρου, γιὰτι ἔτσι στὰ μάτια τῶν θεατῶν, πού ξέρουν τὴν ἀλήθεια, οἱ δύο αὐτοὶ ἥρωες γίνονται περισσότερο τραγικὰ πρόσωπα καὶ ἐμφανίζονται σὰν ἓνα ἄθυρμα στὰ χέρια τῆς τραγικῆς συγκυρίας, ὅταν πλάνητες ἢ ναυαγοὶ ἔρχονται στὸν ἴδιο τόπο καὶ στέκουν ἐξω ἀπὸ τὴν ἴδια πόρτα, πού καὶ οἱ δύο ἔχουν τὴν ἀνάγκη νὰ τοὺς ἀνοίξει, χωρὶς ὁ ἓνας νὰ γνωρίζῃ κάτι γιὰ τὴν τύχη τοῦ ἄλλου. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε πάλι πὼς τὰ δύο αὐτὰ πρόσωπα ἔχουν λόγους νὰ μισοῦνται μεταξύ τους, ἀφοῦ οἱ Ἄτρεΐδες ἔγιναν αἰτία νὰ σκοτωθεῖ ὁ Αἴας³ καὶ, ἀκόμη, ἴσως πρέπει νὰ λάβουμε

ἀπὸ τότε πού ἔφυγε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα πέρασαν δεκαεπτὰ χρόνια καὶ, ἀκόμη, δὲν τῆς εἶναι ἄγνωστο πὼς ὁ Τρωϊκὸς πόλεμος ἄρχισε ἀπὸ τότε πού ὁ Ἑρμῆς τὴν ἔφερε στὴν Αἴγυπτο· βλ. στ. 49 κ.έ.,

*ὁ δ' ἄθλιος πόσις
στράτευμ' ἀθροίσας τὰς ἐμὰς ἀναρπαγὰς
θηρᾶ πορευθεὶς Ἰλίου πυργώματα.*

Ἔτσι ἡ ἐρώτηση πρὸς τὸν Τεῦκρο, στ. 113,

χρόνον δ' ἐμείνατ' ἄλλον ἐν Τροίᾳ πόσον,

δὲν γίνεται μόνο γιὰ νὰ κρύψῃ ἡ Ἑλένη τὴν ταυτότητά της, μὲ τὸ νὰ προσποιεῖται πὼς δὲν γνωρίζῃ τίποτε γι' αὐτὸν τὸν πόλεμο, ἀλλὰ καὶ γιὰτι αὐτὸ ἀπαιτεῖ ὁ τύπος σὲ τέτοιου εἶδους συναντήσεις.

1. Βλ. Kannicht, 218.

2. Στιχ. 777 κ.έ., *φεῦ, φεῦ· μακρόν γ' ἔλεξας, ὃ τάλας, χρόνον σωθεὶς δ' ἐκείθεν ἐνθάδ' ἦλθες ἐς σφαγὰς.*

3. Ἦδη ὁ Σοφοκλῆς στὸν *Αἴαντα* ἔχει φέρῃ ἀντιμέτωπους τὸν Μενέλαο καὶ τὸν Τεῦκρο, στ. 1047 κ.έ., ὅπου οἱ δύο ἥρωες ἀνταλλάσσουν μεταξύ τους πικροὺς λόγους· ὁ χορὸς μάλιστα ἀναγγέλλει στὸν Τεῦκρο τὴν ἀφιξή τοῦ ἐχθροῦ του Μενέλαου, στ. 1042 κ.έ.,

υπόψη μας πώς υπήρχε κάποια αντίζηλια και έχθρότητα ανάμεσά τους, αφού σύμφωνα με κάποια παράδοση, που φαίνεται πως γνώριζε ο Εὐριπίδης, είχαν έρθει και οι δύο μνηστῆρες για την 'Ελένη¹. "Αν, λοιπόν, η 'Ελένη ανέφερε στον Μενέλαο την επίσκεψη του Τεύκρου, ο ποιητής θα ήταν υποχρεωμένος να κάνει σ' αυτό το σημείο μιὰ παρένθεση, μέσα στην οποία θα έπρεπε να χωρέσει η αντίδραση του Μενέλαου σε μιὰ εἶδηση που δὲν θα τοῦ ἄρесе καθόλου. Μιὰ τέτοια αντίδραση πρέπει να θεωρήσουμε πως θα ήταν ἐπιβεβλημένη, ἀφοῦ ὁ Μενέλαος θα ἄκουγε πως ἡ γυναίκα του συνταντήθηκε πρὶν ἀπὸ λίγο μὲ ἕναν ἐχθρό, ἕναν ἀντίζηλο, και ἀναπόφευκτα ὁ σύζυγος θα ὀδηγοῦνταν σε μιὰ κατάσταση ζηλοτυπίας ἢ θα σχηματίζε ὑποψίες για τὴν πίστη τῆς γυναίκας του². Χωρὶς ἀμφιβολία, μιὰ τέτοια ἐκτροπή τῆς δράσης δὲν θα ἔπρεπε να γίνει τὴ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποία ὁ ποιητής φροντίζει να κορυφώσει τὴν τραγικότητα και να καλλιεργήσει τὴν ἀπέραντη ἀμοιβαία πίστη τῶν συζύγων, καθὼς και τὴν ὁμοψυχία τους για τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ κοινού κινδύνου.

Σὲ κάποια φαινομενικὴ ἀσυμφωνία βρίσκονται μεταξύ τους οἱ διαδοχικὲς πληροφορίες που δίνει ὁ Τεύκρος στὴν 'Ελένη σχετικά μὲ τὴν τύχη τοῦ Μενέλαου και τῶν ἀδελφῶν της, τῶν Διοσκούρων. Για τὸν Μενέλαο τῆς λείει ἀρχικὰ πὼς «φέρεται ὡς ἀγνοούμενος»³, ἐνῶ ὕστερα διορθώνει λέγοντας «διαδίδεται στὴν 'Ελλάδα πὼς πέθανε»⁴. Ὡστόσο, και για τὴ μιὰ και για τὴν ἄλλη ἄποψη ὁ Τεύκρος δὲν εἶναι καθόλου κατηγορηματικός, πράγμα που δημιουργεῖ στὴν 'Ελένη τρομερὲς ἀμφιβολίες. "Ἐτσι κατορθώνει ὁ ποιητής να κλιμακώσει τὸ πάθος τῆς ἡρώιδας χρησιμοποιώντας ἕνα «μυθολογικῶς ἀδύνατον» γιατί ἡ 'Ελένη τελικὰ πιστεύει πὼς ὁ Μενέλαος πραγματικὰ εἶναι νεκρός, ἀφοῦ μέσα στὴ σύγχυσή της δὲν μπόρεσε να ἐκτιμήσει σωστὰ τὶς διαφορὲς δυνατότητες που ἀφήνει να διαφανοῦν τὸ ρῆμα κλήζεται. "Ὅμως οἱ γυναῖκες τοῦ χοροῦ, πιδ ψυχραιμες και πιδ νηφάλεις, πῆραν τὰ λόγια τοῦ Τεύκρου σὰν ἀπλή φημολογία, καθησυχάζουν τὴν 'Ελένη πιδ κάτω⁵ και μάλιστα, χάρη σ'

*βλέπω γὰρ ἐχθρὸν φῶτα, και τάχ' ἂν κακοῖς
γελῶν ἂ δὴ κακοῦργος ἐξέλκοιτ' ἀνήρ.*

1. Ἀπολλόδ., Βιβλ. 3.10.8... Μενέλαος Ἀτρέως, Αἴας και Τεύκρος Τελαμῶνος, Πάτροκλος Μενoitίου.

2. Για να διαλύσει ἡ 'Ελένη τὶς ἀμφιβολίες τοῦ Μενέλαου για τὴ διατήρηση τῆς ἀγνόητάς της ἀπέναντι στὶς πιέσεις τοῦ Θεοκλύμενου, χρειάστηκε πολὺς κόπος και ἔπεισε τὸν σύζυγό της μόνο ὅταν τοῦ ὀρκίστηκε πὼς θα προτιμήσει να πεθάνει μαζί του παρά να γίνει σύζυγος τοῦ βασιλιᾶ, στ. 836 κ.έ.,

ΜΕ. Τί φῆς; θανεῖσθαι; κοῦποι' ἀλλάξεις λέχη;

ΕΛ. Ταῦτῳ ξίφει γε κείσομαι δὲ σοῦ πέλας.

3. Στ. 126, *ΤΕ. ὡς κείνος ἀφανῆς σὸν δάμαρτι κλήζεται.*

4. Στ. 132, *ΤΕ.θανῶν δὲ κλήζεται καθ' Ἑλλάδα.*

5. Στ. 308, *ΕΛ. Καὶ μὴν σαφῶς γ' ἐλεξ' ὀλοῦσθαι πόσιν.*

ΧΟ. Πῶλλ' ἂν γένοιτο και διὰ ψευδῶν ἔπη.

αὐτὴν τὴν ἐξήγηση πού ἔδωσαν στὶς εἰδήσεις τοῦ Τεύκρου, αὐτὲς εἶναι πού προτρέπουν τὴν Ἑλένη νὰ πάει στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ἀνακτόρου, γιὰ νὰ ζητήσει μαντεῖες ἀπὸ τὴ Θεονόη σχετικὰ μὲ τὴν τύχη τοῦ συζύγου της¹. Ἔτσι λοιπόν, καὶ ἡ ἐπίσκεψη στὴ Θεονόη ἀποδείχεται δικαιολογημένη μόνο χάρις στὶς διαφορούμενες καὶ κάπως ἀντιφατικὲς εἰδήσεις πού ἔφερε ὁ Τεῦκρος². Αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ ἐπίσκεψη θὰ ἐνισχύσει τὴν πίστη τῆς Ἑλένης πὼς ὁ σύζυγός της εἶναι ζωντανὸς καὶ θὰ τὴν ἐνθαρρύνει πῶς κάτω νὰ προχωρήσει αὐτὴ πρώτη στὸν ἀναγρωρισμὸ, ἐνῶ ὁ Μενέλαος, φορτωμένος μὲ τὶς πολλὲς του ἀμφιβολίες, δύσκολα θὰ πεισθεῖ πὼς αὐτὴ εἶναι ἡ σύζυγός του³.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεται κανεὶς, τὸ ἐπεισόδιο μὲ τὸν Τεῦκρο θεμελιώνει καὶ δίνει δραματικὰ ὅλη τὴν ἐξέλιξη τοῦ θέματος, καί, ἀκόμη, ἡ σκηνὴ αὐτὴ οἰκονομεῖ μιὰ προσεγμένη τραγικὴ ἀνάπτυξη, πού μπορεῖ νὰ ἀναλυθεῖ σὲ τέσσερις ἀναβαθμοὺς: Τὸν πρῶτο ἀναβαθμὸ συνιστᾷ τὸ ἀφανὲς κληῖζεται, τὸ ὁποῖο ὀδηγεῖ τὴν ἡρωίδα σὲ κατάσταση φοβερῆς ἀνησυχίας· στὸν δεύτερο, μὲ τὸ θανάτων κληῖζεται, ἡ Ἑλένη ὀδηγεῖται στὴν ἀπελπισία καὶ ἀναφωνεῖ ἀπαλωμένη⁴, πού δὲν εἶναι μιὰ τυπικὴ ἀναφώνηση, ὅπως συνηθίζεται σὲ παρόμοιες καταστάσεις, ἀλλὰ βεβαιώνει πὼς αὐτὴ τὴ στιγμὴ περνᾷ ἀπὸ τὸν νοῦ τῆς Ἑλένης ἡ σκέψη τῆς αὐτοκτονίας, πού ἡ ἴδια ἡ ἡρωίδα τὴν ἐξωτερικεύει στὴ συνέχεια (στ. 298) μὲ τὸ θανεῖν κράτιστον. Στὸν τρίτο ἀναβαθμὸ ἡ πικρία τῆς Ἑλένης ἀνεβαίνει ἀκόμη, ὅταν ὁ Τεῦκρος ἐπιβεβαιώνει τὸν φόβο της πὼς ἡ μητέρα της κρεμάστηκε ἐξαιτίας τῆς ντροπῆς πού τῆς ἔδωσε ἡ κόρη της⁵, καὶ στὸν τέταρτο τὸ πάθος της κορυφώνεται, ὅταν πληροφορεῖται πὼς τ' ἀδέλφια της προτίμησαν τὴ σφαγὴ κάτω ἀπὸ τὴν ντροπὴ πού ἐνωσαν γιὰ τὴ διαγωγή τῆς ἀδελφῆς τους⁶.

1. Στ. 324 κ.έ., *XO. τάφον λιποῦσα τόνδε σύμμιξον κόρη.*

2. Ὁ Grégoire, *Hélène*, 17, θεωρεῖ καὶ αὐτὸν τὸν χρησμὸ ἄσκοπο.

3. Στ. 566 κ.έ., *ΕΛ. ὦ χρόνιος ἐλθὼν σῆς δάμαρτος ἐς χέρας.*

ΜΕ. ποίας δάμαρτος; μὴ θίγης ἐμῶν πέπλων.

4. Στ. 133. Βλ. καὶ Kannicht, 53.

5. Στ. 135 κ.έ., *ΕΛ. οὐ πού νιν Ἑλένης αἰσχρὸν ὤλεσεν κλέος;*

ΤΕ. φασίν, βρόχῳ γ' ἄψασαν εὐγενῆ δέην.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο αὐτοκτόνησε ἡ μητέρα της, μὲ ἀγχόνη, δὲν ἀφήνει στὴν Ἑλένη καμιά ἀμφιβολία πὼς αἰτία τοῦ θανάτου της ἦταν ἡ ντροπὴ πού ἐνωθε γιὰ τὶς πράξεις τῆς κόρης της.

6. Στ. 142, *ΤΕ. σφαγαῖς ἀδελφῆς οὖνεκ' ἐκπνεῦσαι βίον.*

Καὶ ἐδῶ δὲν ἔχουμε ἀντίφαση πρὸς τὸν στίχο 138,

ΤΕ. τεθνᾶσι καὶ οὐ τεθνᾶσιν δύο δ' ἐστὸν λόγῳ,

ἀλλὰ αὐτὴ ἡ παλινωδία ἀποβλέπει νὰ ἐντείνει τὴν ἀγωνία καὶ τὸ πάθος τῆς Ἑλένης.

Ἡ τραγικὴ ἔνταση τῆς σκηνῆς ἀποκτᾷ ἐδῶ καὶ κάποια ἄλλη διάσταση, πού ὀφείλεται στὸ πάθος καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ πληροφορητῆ Τεύκρου. Γιὰτὶ ἀναφέροντας τὴ θυσία τῶν

“Ὀλη αὐτὴ ἡ τραγικὴ συντριβὴ τῆς 'Ελένης ὀφείλεται στὶς πληροφορίες ποὺ ἔφερε ὁ Τεῦκρος. Στὴ συνέχεια ἡ 'Ελένη παραδίνεται σ' ἓνα σπαρακτικὸ θρήνο — μαζὶ τῆς καὶ ὁ χορός — ποὺ ἀπλώνεται σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς παρόδου¹. Στὴν πραγματικότητά ἡ 'Ελένη κάνει μόλις αὐτὴ τὴ στιγμὴ τὴν ἀρχὴ τῶν μεγάλων θρήνων τῆς² καὶ φτάνει στὸ πιὸ ψηλὸ σημεῖο τραγικότητος.

Μερικὲς ἄλλες λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς σκηνῆς τοῦ δράματος, ποὺ φαίνονται ἀφελεῖς ἢ κωμικές, δὲν εἶναι χωρὶς σημασία καὶ πρόνοια γιὰ τὴ γενικότερη ἐξέλιξη τῆς ὑπόθεσης· ἀντίθετα μάλιστα, καθιστοῦν τὴν πρῶτη συνάντηση, ἀπὸ πολλὰς ἀπόψεις, ἓνα δραματικὸ προοίμιο γιὰ τὴν πιὸ σπουδαία συνάντηση ποὺ θὰ ἀκολουθήσει³. Συγκεκριμένα, ἡ περιγραφή τοῦ ἀνακτόρου ποὺ γίνεται ἀπὸ τὸν Τεῦκρο⁴ δὲν εἶναι οὔτε περιττὴ οὔτε καὶ ἄκαιρη. Πέρα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ποιητὴς θεώρησε ἐπιβεβλημένη μιὰ τέτοια περιγραφή γιὰ λόγους θεατρικῆς ἀναγκαιότητος, ὅπως συμβαίνει μὲ τὰ ἔργα του ποὺ διαδραματίζονται σὲ ξένες χώρες ἢ σὲ τόπους ποὺ δὲν εἶναι ἀρεκτὰ γνωστοὶ στὸ θεατρικὸ κοινόν⁵, ἡ παρομοίωση τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Πρωτέα μὲ αὐτὸ τοῦ θεοῦ Πλούτου ἔχει τὴν ἰδιαίτερη σκοπιμότητα νὰ τονίσει πῶς ἡ χώρα αὐτὴ εἶναι πλοῦσια καί, κοντὰ σ' αὐτὸ, εὐτυχησμένη, ἀντίθετα μὲ τὴν κατάστασι ποὺ ἔχει διαμορφωθεῖ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ὁ πόλεμος ἔχει ὀδηγήσει στὴν ἐγκατάλειψι καὶ τὴν παρακμὴ τῶν πύλων. Ἀσφαλῶς τὴν περιγραφή καὶ τὴν παρομοίωση αὐτὴ ὁ ποιητὴς δὲν τὴν ἐφύλαξε γιὰ τὸν Μενέλαο, γιατί τὴ στιγμὴ ποὺ ἐκεῖνος ἀντικρύζει τὸ ἀνάκτορο, κατατρώχεται ἀπὸ τὴ δεινὴ ἀνάγκη νὰ βρεῖ τροφὴ γιὰ τὸν ἑαυτὸ του καὶ τοὺς συντρόφους του καὶ δὲν τοῦ μένει οὔτε χρόνος ἄλ-

Διοσκούρων ἐξαιτίας τῆς ἀδελφῆς τους, ὁ Τεῦκρος ἀναλογίζεται, ἀκριβῶς αὐτὴ τὴ στιγμὴ, καὶ ὁ ἴδιος τὸ δικό του καθῆκον ἀπέναντι στὸν ἀτιμασμένο ἀδελφὸ του, ποὺ ἐνδεχομένως τὸ ἔχει παραβεῖ, ἀφοῦ δὲν ἐμπόδισε ἢ δὲν ἐκδικήθηκε τὸν θάνατό του καὶ προτίμησε νὰ γυρίσει μόνος του ζωντανὸς στὴν πατρίδα. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ὁ λόγος ποὺ βασανίζεται καὶ τὸν ἔδιωξε ὁ πατέρας του ἀπὸ τὴν πατρίδα. Μᾶς τὸ ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος σ' αὐτὴ τὴν τραγωδία (στ. 94 *Αἴας μ' ἀδελφός ὄλεσ' ἐν Τροίᾳ θανών, 104 ὀθούνεκ' αὐτῶ γ' οὐ ξυνωλόμην ὀμοῦ*). Ἔτσι τὸ *ἄλις δὲ μύθων οὐ διπλὰ χρῆζω στένειν*, ποὺ λέει στὴ συνέχεια (στ. 143), ἔχει ἀκριβῶς τοῦτο τὸ νόημα: ὅτι κοντὰ στὰ βάσανα τῆς ἐξορίας του τὸν κατατρώχει καὶ ὁ ἔλεγχος τῆς συνειδήσεώς του γιὰ τὸ ἂν ἔχει ἐκπληρώσει τὸ καθῆκον του ἀπέναντι στὸν ἀδελφὸ του ἢ ὄχι.

1. Στ. 167-251.

2. Στ. 164 κ.έ., *ΕΛ*. ὦ, μεγάλων ἀχέων καταβαλλομένα μέγαν οἶκτον ποῖον ἀμίλλαθῶ γόνον; ἢ τίνα μοῦσαν ἐπέλω....

3. Βλ. καὶ Podlecki, 407.

4. Στιχ. 68 κ.έ., *ΤΕ*. *Τίς τῶνδ' ἐρμυῶν δωμάτων ἔχει κράτος; Πλούτου γὰρ οἶκος ἄξιος προσεικάσαι, βασιλείᾳ τ' ἀμφιβλήματ' εὐθρυγοῖ θ' ἔδραι.*

5. Βλ. Kannicht, 38 κ.έ.

λά ούτε και διάθεση να ασχοληθεῖ με μιὰ τέτοια περιγραφή¹. Μποροῦμε νὰ εἰ-
κάσουμε πῶς μ' αὐτὴ τὴ διάκριση στὴ διάθεση καὶ τὴν τύχη τῶν δύο ἐπισκε-
πτῶν τῆς χῶρας, ὅπως γίνονται σ' αὐτὸ τὸ ἔργο, ὁ ποιητὴς ἔχει τὴν πρόθεση
νὰ παραστήσει τὴ δεινότερη θέση στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ Μενέλαος καὶ νὰ
τὴν κάνει πιὸ τραγικὴ σὲ σύγκριση μὲ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία ἐμφανίστη-
κε ὁ ἄλλος ἐπισκέπτης, ὁ ὁποῖος δὲν ἦταν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκστρατείας τῶν
'Ελλήνων στὴν Τροία, οὔτε καὶ αὐτὸς ποὺ γιὰ τὸ χατῆρι του ἔγινε ὁ πόλεμος².

Μὲ βάση αὐτὴ τὴ διαπίστωση νομίζω ὅτι ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ κρίνου-
με πῶς μερικὰ ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Τεῦκρου ἢ, γενικότερα, μερικὲς συνθήκες
ποὺ διαμορφώνονται στὴ δεύτερη σκηνὴ τοῦ προλόγου ἔχουν τὸ νόημα μιᾶς ἀν-
τιπαράθεσης τούτων τῶν λεπτομερειῶν μὲ ἄλλες ἀνάλογες, ποὺ συναντοῦμε
ἀργότερα, ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Μενέλαου καὶ ὕστερα. Συνάμα, τὰ στοιχεῖα
αὐτὰ προοιωνίζονται κατὰ κάποια τραγικὴ οἰκονομία καὶ δίνουν μιὰ πρώτη
γεύση γιὰ κάτι ἀνάλογο ποὺ θὰ ἀκολουθήσει, ἔτσι ποὺ νὰ ὑπογραμμίζεται
ἀντιθετικὰ ἢ τραγικότερη θέση στὴν ὁποία ἔχει ὀδηγηθεῖ τὸ δεύτερο πρόσωπο
σὲ σχέση μὲ τὸ πρῶτο. Συγκεκριμένα, ἡ πρόθεση ποὺ ἐκδηλώνει ὁ Τεῦκρος,
νὰ ἐπισκεφθεῖ τὴ Θεονόη³, γιὰ νὰ τοῦ δώσει ὀδηγίες γιὰ τὸ πῶς θὰ φτάσει ὁ
ἴδιος εὐκολώτερα στὴν Κύπρο, δὲν εἶναι οὔτε ἀκαιρὴ οὔτε περιττὴ⁴, γιὰτὶ πρέ-

1. Ἡ ἀναφορὰ ποὺ κάνει ὁ Μενέλαος γιὰ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Πρωτέα, στ. 430 κ.έ., εἶ-
ναι ψυχρὴ καὶ συμφωνεῖ μὲ τὴν ψυχικὴ του κατάσταση.

2. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἀντιπαραβάλλουμε τὸν λόγο τοῦ Τεῦκρου, στ. 84,

εἷς τῶν Ἀχαιῶν, ὃ γύναι, τῶν ἀθλίων,

ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ καθένας μπορεῖ νὰ κρίνει πῶς ὁ Τεῦκρος εἶναι ἀπλῶς ἓνα ὄνομα καὶ αὐτὸς
ἀνάμεσα στὰ ἄλλα τῶν Ἀχαιῶν, μὲ τὸν λόγο τοῦ Μενέλαου, στ. 393 κ.έ.,

πλεῖστον γὰρ οἶμαι - καὶ τόδ' οὐ κόμπῳ λέγω -

στράτευμα κόπη διορίσαι Τροίαν ἐπι,

τύραννος οὐδὲν πρὸς βίαν στρατηλατῶν,

ἐκοῦσι δ' ἄρξας Ἑλλάδος νεανίας.

³ Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς στίχους προκύπτει ἡ μεγαλωσύνη ποὺ ἔνωθε ὁ Μενέλαος γιὰ τὸν ἑαυτὸ
του, ἀφοῦ πιστεῦει πῶς αὐτὸς ἦταν ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων ποὺ ἐξεστράτευσαν στὴν Τροία.
⁴ Ἐπιπλέον, μεγάλη ἀντιστοιχία ὑπάρχει ἀνάμεσα στοὺς δύο ἐπισκέπτες ὅσον ἀφορᾷ καὶ τὸ
μοτίβο τοῦ miles gloriosus.

3. Στ. 144 κ.έ., *ὦν δ' οὐνεκ' ἦλθον τούσδε βασιλείους δόμους,*

τὴν θεσπιφδὸν Θεονόην χρῆζων ἰδεῖν,

σὺ προξένησον, ὡς τύχῳ μαντευμάτων.

4. Ἄν καὶ ὁ Τεῦκρος ἔχει πάρει χρησμὸ ἀπὸ τὸν Ἀπόλλωνα πῶς θὰ κατοικήσει τὴ Σα-
λαμίνα (βλ. στ. 148 κ.έ.), ἓνας δεύτερος χρησμὸς δὲν εἶναι ἀνεπίτρεπτος, οὔτε καὶ ἀσυνή-
θιστος, τουλάχιστον στὸν Εὐρύπιδη, ὁ ὁποῖος μᾶς παρέχει ἓνα ἀνάλογο περιστατικὸ μὲ τὸν
Εὐῶθο στὸν Ἴωνα. Ὁ ἥρωας αὐτὸς, ἐνῶ ἔχει πάρει χρησμὸ ἀπὸ τὸ ἱερὸ τοῦ Τροφωνίου,
κρίνει σκόπιμο νὰ ρωτήσει καὶ τὸ μαντεῖο τοῦ Ἀπόλλωνα: Ἴων, 405 κ.έ., 420 κ.έ.

πει νὰ τὴν ἰδοῦμε σὰν μιὰ προαγγελία τοῦ χρησιμοῦ πού θὰ ζητήσει ἡ ἴδια ἢ Ἑλένη ἀπὸ τὴ Θεονόη¹. Κι αὐτὴ τὴ φορά τὸ ἐρώτημα στὴ μάντισσα δὲν ἀποβλέπει νὰ παρασχεθεῖ μιὰ συμπληρωματικὴ πληροφορία πού θὰ διευκολύνει τὸ ταξίδι, ὅπως γίνεται ἀπὸ τὴ μεριά τοῦ Τεῦκρου², ἀλλὰ θὰ εἶναι ἓνα ἐρώτημα «περὶ ζωῆς καὶ θανάτου», ὅχι μόνο τοῦ Μενέλαου, ἀλλὰ καὶ τῆς ἴδιας τῆς Ἑλένης. Παράλληλα, πρέπει νὰ προσέξουμε ὅτι τὰ πράγματα λένε πὼς ὁ Τεῦκρος θὰ βρεῖ μόνος του καὶ χωρὶς δυσκολίες τὸν δρόμο πρὸς τὸν προορισμό του³, ἐνῶ ἡ Ἑλένη καὶ ὁ Μενέλαος θὰ χρειαστεῖ νὰ δώσουν ἀπὸ κοινοῦ ἓναν ὀλόκληρο ἀγώνα, ὥστε νὰ φτάσουν τελικὰ στὴν πατρίδα τους.

Ἀκόμη, ἡ λέξη *ἀμφιβλήματα*, πού χρησιμοποιεῖ ὁ Τεῦκρος μεταφορικὰ γιὰ νὰ χαρακτηρίσει τὰ τεῖχη ἢ τὸ περίστυλο τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Πρωτέα, εἶναι σημαδιακὴ καὶ μᾶς μεταφέρει στὰ *ἀμφίβληστρα*, τὰ κουρέλια ἀπὸ τὰ κατὰλοιπα τῶν ἱστίων, μὲ τὰ ὁποῖα εἶναι τυλιγμένος ὁ Μενέλαος⁴. Ἀντίθετα, ὁ Τεῦκρος ἔχει τὴν πρέπουσα ἐνδυμασία, καὶ μάλιστα εἶναι ὀπλισμένος μὲ φαρῆτρα καὶ τόξο, δηλαδὴ εἶναι «ἐν πλήρει ἐξαρτύσει»⁵. Ἐπιπλέον, ὁ Τεῦκρος ἔχει ἓνα καράβι πού τὸν περιμένει σὲ κάποιον μυχὸ τῆς ἀκτῆς, ἐνῶ ὁ Μενέλαος ἔχει φτάσει ὡς ναυαγὸς πάνω στὴν τρόπιδά τοῦ πλοίου του καὶ ὡς ζητιάνος, δηλαδὴ στὴν πιὸ προσβλητικὴ, γιὰ τὴν ἀντίληψη ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, κατὰ-

1. Στ. 330 κ.έ.

2. Στ. 147 κ.έ.

3. Νομίζω πὼς αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα πού πρέπει νὰ δώσουμε στὴ φράση τῆς Ἑλένης, στ. 151 *πλοῦς, ὃ ξέν', αὐτὸς σημαίνει...* Γιατὶ ἡ ἐρμηνεία πού δίνει ὁ Murray (στὴν ἐκδόση τῆς Ὁξφόρδης) «*ipsium fluit mare hinc usque Cyprum*» — πού τὴν δέχεται καὶ ὁ Kannicht — στηρίζομενος στὴν ἀνάλογη ἔκφραση ἀπὸ τὴς *Βάκχες*, στ. 406 κ.έ., *Πάφον θ' ἂν ἑκατόστοιμοι / βαρβάρου ποταμοῦ ῥοαί / καρπιζουσιν ἄνομβοι*, φαίνεται πολὺ ἐξεζητημένη. Ἀντίθετα, φαίνεται πὼς ἔχει περισσότερο δίκιο ἡ Dale πού ἐξηγεῖ «*The voyage will show you how, without help*». Ὁ Παττίχης, 206 (=Dodds, *Bacchae*, 197 κ.έ.), ἐπισημαίνει πὼς ἡ φράση αὐτὴ εἶναι παροιμιακὴ, κατὰ τὴν παροιμία αὐτὸ *δείξει* ὡστόσο, δὲν εἶναι ἡ παροιμιακὴ ἔννοια τὸ μόνο πού ἐπιδιώκει νὰ τονίσει ἐδῶ ὁ ποιητής.

4. Στ. 1079 κ.έ., *Καὶ μὴν τάδ' ἀμφίβληστρα σώματος ἔρακη*

ἔνυμμαρτυρήσει ναυτικῶν ἐρειπίων.

Γι' αὐτὸ πιστεύω πὼς καὶ ἡ ἔννοια τῆς λέξης *πέπλος* πού χρησιμοποιεῖ ὁ Μενέλαος πιὸ πάνω, στ. 567, *ποιῆς δάμαρτος; μὴ θίγης ἐμῶν πέπλων*, ἔχει ἔντονα εἰρωνικὸ καὶ σαρκαστικὸ πνεῦμα, καὶ δὲν τοποθετεῖ ὁ ποιητὴς τὴ λέξη στὸ στόμα τοῦ Μενέλαου ἀπλῶς καὶ μόνο, γιατί ἡ λέξη *πέπλος* ἔχει εὐρύτερη σημασία καὶ χρησιμοποιεῖται ἀκόμη καὶ προκειμένου νὰ παραστήσει τὰ κομμάτια ἀπὸ τὰ πανιά τοῦ πλοίου (βλ. Kannicht, 160), οὔτε μὲ εὐφημιστικὴ σημασία, ὅπως σημειώνει ὁ Παττίχης, Εὐριπίδου Ἑλένη, 247.

5. Ἡ διόρθωση σὲ *περεῖ* τοῦ παραδεδομένου *πέτρω*, πού ἔγινε ἀπὸ τὸν Elmsley (γιατὶ ὁ Τεῦκρος εἶναι ὁ κατεξοχὴν τοξότης) στὸν στ. 76, μοῦ φαίνεται καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀποψη ἀπόλυτα δικαιολογημένη.

σταση¹. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιπέτειά του μπροστά στὴν ἀντίδραση τῆς γριᾶς θυρωροῦ² ὑπογραμμίζει ἔντονα τὴν ἄθλια τύχη του, σὲ σύγκριση μὲ τὴν ἀξιοπρεπὴ ἐμφάνιση τοῦ Τεύκρου καὶ τὴν ἀνθρώπινη μεταχείριση ποὺ βρῆκε αὐτὸς ἀπὸ τὴν Ἑλένη. Ὅλα αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, καὶ πολλὰ ἄλλα ποὺ δὲν κρίνω ἀπαραίτητο νὰ τὰ ἀναφέρω³, δὲν συμβάλλουν στὸ νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ κατάσταση ἐλαφρότητας, ἀφέλειας καὶ κωμικότητας, ἀλλὰ, ἀντίθετα, εἶναι ἀπαραίτητο δομικὸ ὑλικό, πάνω στὸ ὁποῖο θεμελιώνεται πολὺ σίγουρα καὶ ἔξυπνα ὀλόκληρο τὸ δραματικὸ οἰκοδόμημα.

3. Ἡ ἐπιλογή τοῦ Τεύκρου

Ἐνα ζήτημα συναφὲς μὲ τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴ σοβαρότητα τῆς σκη-νῆς εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ ἀναφέρεται στὸν λόγο ποὺ ἔκανε τὸν συγγραφέα νὰ ἐπιλέξει τὸν Τεύκρο, γιὰ νὰ τὸν ἐπιφορτίσει μὲ τὸ καθῆκον νὰ προσκομίσει τίς γνωστὲς μας εἰδήσεις στὴν Ἑλένη ποὺ ζεῖ στὴ μακρινὴ Αἴγυπτο. Ἄν καὶ δὲν εἶναι λίγες οἱ περιπτώσεις ποὺ στὴν τραγωδία, σὲ παρόμοιες καταστάσεις, ὁ ποιητὴς δὲν δείχνει καμιὰ ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ νὰ ἐπιλέξει τὸ κατάλληλο πρόσωπο, ἀλλὰ ἡ εἰσαγωγὴ τέτοιων πληροφορητῶν στὴ σκηνὴ γίνεται χωρὶς ἰδιαίτερη ἐπιλογὴ⁴, στὴν Ἑλένη τὰ πράγματα εἶναι ὅπως οἷοντι διαφορετικά. Βέβαια, τὸν ρόλο αὐτὸν θὰ μπορούσε ὁ ποιητὴς νὰ τὸν ἀναθέσει σ' ἕναν ἀνώ-νυμο ἔμπορο ποὺ θὰ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴν Αἴγυπτο γιὰ ἐμπορικὲς ὑποθέσεις⁵, ἢ σ' ἕναν ὁποιοδήποτε στρατιώτη τῆς Τρωικῆς ἐκστρατείας, ὁ ὁ-

1. Πβ. τοὺς στ. 790 κ.έ.,

ME. τοῖσδ', ἔνθεν ὡσπερ πτωχὸς ἐξηλαυνόμεν.

EA. οὐ ποῦ προσήγεις βίοντο; ὃ τάλαν' ἐγώ.

ME. τοῦργον μὲν ἦν τοῦτ', ὄνομα δ' οὐκ εἶχεν τόδε.

Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἐρώτησης ἀπὸ τὴν Ἑλένη μὲ τὸ οὐ ποῦ (ποὺ δηλώνει τὴν ἀνησυχία τῆς νὰ μὴν δοθεῖ ἀπάντηση καταφατικὴ) καὶ ἡ ἀναφώνηση ὃ τάλαν' ἐγώ, ὅταν συνδυαστοῦν μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ τῆς ἐπαιτείας ὡς κακῶν...ἔσχατον ἀπὸ τὸν Μενέλαο (στ. 510), μᾶς ὑποδηλώνουν τὸν πλήρη ἐξευτελισμὸ στὸν ὁποῖο ἔχει ὀδηγηθεῖ (σύμφωνα μὲ τὴν πρό-θεση τοῦ ποιητῆ) ὁ Μενέλαος.

2. Στ. 437 κ.έ.

3. Τὸ κοινὸ γινώρισμα τοῦ κομπαστῆ καὶ ὑπερφιάλου «στρατηγικοῦ» ἀνδρα, τοῦ miles gloriosus, ποὺ εἶναι πρόδηλο στὸν χαρακτήρα τῶν δύο προσώπων, θὰ μὲ ἀπασχολήσει πῶς κάτω.

4. Μόνη ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι τὰ πρόσωπα αὐτὰ νὰ εἶναι δυνατὸ ἢ εὐλογο νὰ ἀναλάβουν μιὰ τέτοια ἀποστολή, ὅπως συμβαίνει μὲ τοὺς παιδαγωγοὺς καὶ τοὺς θερά-ποντες.

5. Αὐτὸν συναντοῦμε στὸν *Φιλοκτήτη* τοῦ Σοφοκλή, 542 κ.έ.

ποῖος γιὰ ἓναν συγκεκριμένο λόγο θὰ ἐπισκεπτόταν τὸ ἀνάκτορο τοῦ Πρωτέα¹. Καὶ οἱ δύο αὐτοὶ θὰ μπορούσαν κάλλιστα νὰ πληροφορήσουν τὴν Ἑλένη σχετικὰ μὲ τὰ γεγονότα ποὺ εἶχαν μεσολαβήσει ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή της ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ὡς τὴν ἐποχὴ ὅπου τοποθετεῖται ἡ ὑπόθεση τοῦ δράματος. Ὅμως, ὅπως ἀνέφερα κιόλας, ὁ προορισμὸς τῆς σκηνῆς τοῦ δευτέρου προλόγου δὲν εἶναι μόνον νὰ δοθοῦν πρόσθετες πληροφορίες ποὺ συμπληρώνουν ἐκεῖνα ποὺ ἐξέθεσε ἡ Ἑλένη μὲ τὸν μονόλογό της, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ συνάντηση τοῦ ἐπισκέπτη μὲ τὴν Ἑλένη νὰ καλλιεργήσει μιὰ τέτοια ἀτμόσφαιρα στὸ θέατρο, ποὺ θὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ συνταράξει τὸ κοινὸ καὶ ὡς ἀπλή μόνον συνάντηση μεταξὺ τῶν δύο προσώπων².

Δὲν ἔχει σημασίαν ἂν τελικὰ ὁ Τεύκρος ἀναγνώρισε τὴν Ἑλένη ἢ ὄχι ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ, ἔστω καὶ γιὰ λίγο χρόνο, πίστεψε πὼς εἶναι αὐτὴ — ἢ ἡ γυναίκα ποὺ ἀντίκρουσε ἔμοιαζε ἀπαράλλακτα μὲ τὴ μισητὴ Σπαρτιάτισσα —³, ἐκδηλώθηκε ἡ ἀπαιτούμενη ἀντίδραση ἀπὸ μέρους του, γιατί ἀποκάλυψε τὸ φοβερὸ μίσος ποὺ ἔκρυβε ἐναντίον της⁴. Τὸ μίσος του καθρεφτίζει τὰ αἰσθηματὰ ποὺ ἔτρεφε ὅλη ἡ Ἑλλάδα γιὰ τὴν Ἑλένη, αὐτὸ ποὺ πρῶτιστα ἐπεδίωκε νὰ παραστήσει ὁ ποιητής. Στὴ συνέχεια, ἡ διεκτραγώδηση τῶν δεινῶν του ἔδωσε πολὺ παραστατικὰ τὸ μέτρο τῶν δεινῶν ποὺ ὑπόφεραν καὶ ὑποφέρουν οἱ Ἕλληνες γιὰ χάρη τῆς ἀπιστίας συζύγου τοῦ Μενέλαου. Ἐπιπλέον, τὸ γεγο-

1. Ὅλες αὐτὲς τὶς δυνατότητες ἐξετάζει καὶ ὁ Zuntz, *Contemporary Politics* 57, καμιά ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ τὸν ἱκανοποιήσει, καὶ βρίσκει δικαιολογημένη τὴν προτίμησή τοῦ Τεύκρου ἀπὸ τὸν ποιητὴ.

2. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει π.χ. στὸν *Φιλοκτήτη* τοῦ Σοφοκλῆ, ὅπου ὁ Νεοπτόλεμος κρίθηκε πολὺ κατάλληλος νὰ μεταφέρει στὸν Φιλοκτήτη τὶς εἰδησεις ἀπὸ τὴν Τροία, στ. 403 κ.έ., καὶ κυρίως στὴν *Ἰφιγένειαν τὴν ἐν Ταύροις* (482 κ.έ.) τοῦ Εὐριπίδου, ὅπου τὸ κοινὸ συνταράσσεται κατάβαθα μὲ τὴν ἀπίθανη ἐκείνη συνάντηση. Βλ. Bates, *Dating*, CXXII.

3. Στ. 72-73, ὦ θεοί, τίν' εἶδον ὄψιν; ἐχθίστην ὄρῳ
γυναϊκὸς εἰκὼ φόνιον, ἢ μ' ἀπόλεσεν.

Ὁ Τεύκρος, ἔστω καὶ γιὰ ἐλάχιστο χρόνο, δηλαδὴ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὴν κοίταξε καὶ ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπό του (εἶδον), ὥσπου νὰ τὴν ξανακοιτάξει (ὄρῳ), πίστεψε πὼς ἦταν ἡ πραγματικὴ Ἑλένη. Αὐτὸ καὶ μόνον ἔχει ξεχωριστὴ σημασία γιὰ τὴν τραγικότητα τῆς σκηνῆς.

4. Στ. 74 κ.έ.,θεοί σ', ὅσον μίμημ' ἔχεις
Ἑλένης, ἀποπτύσειαν. Εἰ δὲ μὴ' ἦν ξένη
γαίᾳ πόδ' εἶχον, τῷδ' ἂν εὐστόχῳ πτερῶ
ἀπόλαυσον εἰκοῦς ἔθανες ἂν Διὸς κόρης.

Τὸ μίσος του παριστάνουν, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς σημασίες τῶν λέξεων ἀποπτύσειαν καὶ ἔθανες, καὶ αἰσθητικὰ - συγκινησιακὰ ἢ ὑποτεταγμένη ἐπιφωνηματικὴ πρόταση ὅσον μίμημ' ἔχεις Ἑλένης (ἀντὶ γιὰ τὴν αἰτιολογικὴ ὅτι τόσοσκλπ.) καὶ ὁ σαρκαστικὸς τόνος ποὺ ἐκπέμπει ἡ λέξη ἀπόλαυσον.

νός ὅτι ἀμέσως πίστεψε πὼς ἡ γυναίκα ποῦ ἡ εἰκόνα τῆς ἦταν ἡ ἴδια τῆς Ἑλένης δὲν ἦταν ἐκείνη, ἀλλὰ μιὰ ἄλλη ὁμοιά τῆς, καὶ ἀκόμη, τὸ ὅτι στὸ τέλος τῆς συνάντησης κατὰ τὴν ἀναχώρησή του τὴν εὐχαριστεῖ (!) ποῦ τὸν προειδοποίησε γιὰ τὸν κίνδυνο ποῦ διέτρεχε στὴ βαρβαρική χώρα¹, εἶναι στοιχεῖα κατὰλληλα ἐπιλεγμένα, γιὰ νὰ παρουσιάσουν τὸν Τεῦκρο σὲ μιὰ κατάσταση εὐήθειας², ποῦ καὶ αὐτὴ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ τραγικά ἀποτελέσματα, μὲ τὰ ὁποῖα ὁ πόλεμος ἔχει ἐπιβαρῦνει τοὺς ἀνθρώπους ποῦ τὸν βάσταζαν.

Ἐνας δεύτερος, ἀντικειμενικός, παράγοντας, ποῦ διευκόλυνε ὠραιότατα τὸν ποιητὴ νὰ προχωρήσει στὴν πρόκριση αὐτοῦ τοῦ προσώπου, εἶναι ἡ μυθολογικὰ κατοχυρωμένη διέλευση τοῦ Τεῦκρου ἀπὸ ἐκεῖ κοντὰ κατὰ τὸ ταξίδι του πρὸς τὴν Κύπρο³. Δὲν θὰ ἦταν, ἀπὸ τὴν ἀποψη τοῦ ἱστορικά - μυθολογικά πιθανοῦ, σοβαρὴ καταστρατήγηση τῶν μυθολογικῶν δεδομένων μιὰ μικρὴ παραλλαγή τοῦ μύθου⁴, ὥστε νὰ ἐξασφαλισθεῖ ἡ πιθανὴ διέλευση τοῦ Τεῦκρου ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο — πόσο θὰ ξέφευγε τάχα ἀπὸ τὴν κανονικὴ του πορεία; — Ἀφήνω ποῦ πολλοὶ Ἕλληνες θαλασσοπόροι θὰ περνοῦσαν ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Αἰγύπτου — εἴτε τὸ ἤθελαν εἴτε ἀπὸ ἀνάγκη — κατὰ τὸ ταξίδι τους ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα στὴν Κύπρο.

Πέρα ἀπ' αὐτὲς τίς φανερὲς εὐνοϊκὲς προϋποθέσεις οἱ ὁποῖες διευκόλυναν τὸν Εὐριπίδη νὰ χρησιμοποιήσει τὸν Τεῦκρο στὸν ρόλο τοῦ ἀγγελιαφόρου, δὲν

1. Στ. 158 κ.έ., *TE*. *καλῶς ἔλεξας, ὦ γυναῖκα θεοὶ δὲ σοὶ ἐσθλῶν ἀμοιβὰς ἀντιδωρησαίαιτο.*

2. Ἡ εὐήθεια τοῦ Τεῦκρου ὑπογραμμίζεται κατὰλληλα μπροστὰ στὴν πνευματικὴ ἀνωτερότητα καὶ ἐγρηγορήση τῆς Ἑλένης, ὅταν σὲ σχετικὴ τῆς ἐρώτηση ὁ Τεῦκρος τῆς ἀπαντᾷ πὼς εἶδε μὲ τὰ μάτια του τὸν Μενέλαο νὰ ἀρπάξει τὴν Ἑλένη ἀπὸ τὰ μαλλιά, στ. 115 κ.έ.,

ΕΛ. *ἡ καὶ γυναῖκα Σπαρτιῶτων εἴλετε;*

TE. *Μενέλαος αὐτὴν ἦγ' ἐπισπάσας κόμης.*

ΕΛ. *Εἶδες σὺ τὴν δύστηνον; ἢ κλύων λέγεις;*

TE. *ὡσπερ γε σέ, οὐδὲν ἦσσον, ὀφθαλμοῖς ὄρω.*

ΕΛ. *σκοπεῖτε μὴ δόκησιν εἶχετ' ἐκ θεῶν.*

Τὸ καταπληκτικὸ ἐδῶ εἶναι πὼς ὁ Τεῦκρος φαίνεται διπλᾶ ἀπατημένος: στὸ εἶδωλο τῆς Ἑλένης εἶδε τὴν πραγματικὴ Ἑλένη, καὶ αὐτὴ τὴ στιγμὴ ποῦ βλέπει τὴν πραγματικὴ Ἑλένη νομίζει πὼς βλέπει ἓνα μίμημα αὐτῆς καὶ πιστεύει πὼς μιλάει μὲ κάποιαν ἄλλη γι' αὐτὴν ἐνῶ συζητεῖ μ' αὐτὴν. Βλ. καὶ Kannicht, 48 κ.έ.

3. Βέβαια δὲν ἔχουμε καμιά γνωστὴ ἐπικὴ πηγὴ ποῦ νὰ μᾶς ἀναφέρει ἓνα τέτοιο ταξίδι τοῦ Τεῦκρου, ὅμως δὲν ἐποκλείεται κάτι τέτοιο νὰ περιεῖχαν οἱ κυκλικοὶ *Νόστοι* (Βλ. Welcker I, 91). Πάντως εἶναι πολὺ πιθανὸ ἡ ἐκδίωξη τοῦ Τεῦκρου ἀπὸ τὴ Σαλαμίνα νὰ ἦταν τὸ θέμα τῆς τραγωδίας *Σαλαμίνας* τοῦ Αἰσχύλου, ἀπόσπ. 216 κ.έ. (Nauck, 72 κ.έ.), καὶ τοῦ *Τεῦκρου* τοῦ Σοφοκλεῆ, ἀπόσπ. 519 κ.έ. (Nauck, 256 = Radt 4, 431 κ.έ.).

4. Αὐτό, ἄλλωστε, τὸ συνηθίζει ὁ Εὐριπίδης' βλ. παραπ. σελ. 150.

πρέπει νὰ παραβλέψουμε τὰ παραπέρα μυθολογικὰ δεδομένα¹, τὰ σχετικὰ μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Τεύκρου, πού παρέχουν πολλοὺς ἄλλους λόγους στὸν ποιητὴ νὰ τὸν ἐπιλέξει, ὅταν τὰ κοιτάξουμε μέσα ἀπὸ μιὰ βαθύτερη συσχέτιση μὲ μερικὲς λεπτομέρειες πού περιέχει αὐτὴ ἡ σκηνὴ τῆς τραγωδίας. Παράλληλα, πρέπει νὰ τονισθεῖ πὼς ἡ σκηνὴ μὲ τὸν Τεύκρο βρίσκεται σὲ ἄμεση ἀνταπόκριση μὲ τὴ σκηνή, ὅπου ἐμφανίζεται ὁ Μενέλαος, καὶ πολλὰ στοιχεῖα ἀπὸ τὴν πρώτη σχετίζονται κατὰ τρόπο θετικὸ ἢ ἀντιθετικὸ μὲ ἄλλα πού περιέχονται στὴ δεύτερη σκηνή². Ἐχοντας λοιπὸν ὑπόψιν τὰ δύο παραπάνω δεδομένα θὰ μπορέσουμε νὰ κατανοήσουμε τὰ πράγματα καλύτερα καὶ θὰ κατατοπισθοῦμε σωστότερα πάνω στὸ θέμα τῆς προτίμησης τοῦ Τεύκρου.

Ἐχεῖ ἀναφερθεῖ παραπάνω πὼς τὸ πρόσωπο αὐτὸ ἦταν ἀνάγκη νὰ φέρεῖ πολὺ ἄσχημες εἰδήσεις καὶ ἀπὸ τὰ δύο στρατόπεδα τοῦ πολέμου, τὸ ἑλληνικὸ καὶ τὸ τρωικὸ, γιὰτὶ χάρις σ' αὐτὲς τὸ πάθος τῆς Ἑλένης ὑψώθηκε μὲ φοβερὴ ἔνταση, ὅταν ἔβλεπε μπροστὰ τῆς τὴ συμφορὰ δύο λαῶν, γιὰ τὴν ὁποία ἡ ἴδια ἦταν ἀποκλειστικὰ ὑπεύθυνη. Αὐτὸ τὸ πέτυχε χωρὶς ἀμφιβολία ὁ Τεύκρος, θὰ μπορούσε ὅμως νὰ παρατηρήσει κάποιος, πὼς τὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα θὰ εἶχαν οἱ εἰδήσεις πού θὰ κῆμιζε ὅποιοσδήποτε ἄλλος Ἕλληνας πού πῆγε στὴν Τροία. Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς συγκίνησης καὶ τῆς συμμετοχῆς του, ὅμως, στὰ ἱστορούμενα γεγονότα ὁ τυχὼν Ἕλληνας δὲν θὰ ἦταν κατάλληλος γιὰ μιὰ τέτοια ἀποστολή, γιὰτὶ δὲν θὰ ἦταν σὲ θέση νὰ παραστήσει ἱκανοποιητικὰ τὴ συμφορὰ τοῦ Τρωικοῦ γένους — πού εἶναι καὶ ἡ πιὸ μεγάλη —, ἀφοῦ, ὅπως καὶ νὰ τὸ κάνουμε, δὲν θὰ μπορούσε νὰ δείξει καμιὰ συναισθηματικὴ καὶ ἠθικὴ ταύτιση μὲ τοὺς ταλαίπωρους Τρῶες. Ἀλλὰ μήπως καὶ ὁ Τεύκρος θὰ μπορούσε νὰ πετύχει αὐτὸ τὸ τελευταῖο; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀπαντήσει καταφατικὰ. Γιατί, ὅσο κι ἂν δὲν τὸ καταλάβαινε — ἢ δὲν ἤθελε νὰ τὸ καταλάβει ὁ ἴδιος ὁ Τεύκρος —, τὸ ἀθηναϊκὸ κοινὸ, πού ἤξερε καλὰ τὴ μυθολογία του καὶ θὰ εἶχε μπροστὰ του τὰ *Κύπρια* ἔπη³, ἢ τοὺς ἄλλους ἐπικούς *Νόστους*, καί, ἴσως, θὰ εἶχε ἰδεῖ αὐτὸ τὸ πρόσωπο πάνω στὴ σκηνὴ σὲ προηγού-

1. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔχει συγκεντρώσει ὁ Schwenn στὸ οἰκεῖο λῆμμα τῆς R.E., VA 1, 1123 κ.έ., καὶ ὁ Roscher στὸ ἀντίστοιχο λῆμμα τοῦ λεξικοῦ του.

2. Μὲ τὴν ἀντιπαράθεση τῶν δύο ἡρώων ὁ ποιητὴς καλλιεργεῖ ἕνα ἰδιαιτέρο εἶδος τραγικότητος· καὶ οἱ δύο ἥρωες βρίσκονται μετὰ τὸν πόλεμο σὲ δευτὴ θέση, ἡ ὁποία εἶναι ἀνάλογη—ἢ ἀντιστρόφως ἀνάλογη—μὲ τὴν τύχη καὶ τὴν εὐδοκίμηση πού εἶχαν αὐτοὶ στὸν πόλεμο, μὲ τὸ συμφέρον πού προσδοκοῦσαν ἀπ' αὐτὸν καὶ τὴ γενικότερη ἀντίληψη γιὰ τὴ σκοπιμότητα τοῦ πολέμου. Ἀκόμη, ἡ τραγικὴ ἄγνοια καὶ παρεξήγηση πού δείχνουν τὰ πρόσωπα αὐτὰ σχετικὰ μὲ τὴ σκοπιμότητα καὶ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου ὑπηρετεῖ κατάλληλα τὴ διαμόρφωση τοῦ γενικότερου τραγικοῦ κλίματος.

3. Φαίνεται πὼς ὁ Εὐριπίδης, γιὰ νὰ διαμορφώσει τὸν μῦθο τῆς Ἑλένης, χρησιμοποίησε πολὺ ὕλικὸ ἀπὸ τὰ *Κύπρια* βλ. Kannicht, 25 κ.έ., Jouan, 188 κ.έ.

μενα έργα¹, θά ἔνιωθε χωρίς πολλές δυσκολίες πὼς αὐτὸς ὁ ταλαίπωρος Ἑλληνας, ποὺ ἐκδηλώνει ἀπέραντο μίσος ἐναντίον τῶν Τρώων, εἶναι κατὰ κάποια τραγικὴ εἰρωνεία στὸ μισὸ τῆς γενιᾶς του Τρώας. Γιατὶ σύμφωνα μὲ μιὰ παράδοση, ὅπως ὁποτε γνωστὴ αὐτὴν τὴν ἐποχὴ, ποὺ στοιχεῖα τῆς μᾶς ἔχει διασώσει ἀκόμη καὶ ὁ Ὅμηρος², ὁ Τεῦκρος εἶναι γιὸς κάποιας Ἀσιάτισσας ποὺ τὴν ἀπόχτησε ὡς βραβεῖο ὁ Τελαμώνας, μετὰ ἀπὸ μιὰ πετυχημένη ἐπιχείρησή του στὴ Μικρὰ³ Ἀσία. Ἐνδεικτικὸ γι' αὐτὴ του τὴν καταγωγὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὄνομά του — τὸ ὄνομα τῶν Τρώων —, εἶναι τὸ τόξο, τὸ χαρακτηριστικὸ καὶ οἰκειὸ ὄπλο του, ἓνα στοιχεῖο ἀσιατικὸ⁴ ἢ προελληνικὸ⁵.

Δὲν θά μὲ ἀπασχολήσουν οἱ πιθανότητες ἀλήθειας ποὺ μπορεῖ νὰ ἔχει αὐτὴ ἡ ἐκδοχὴ τοῦ μύθου, πρέπει, ὥστόσο, νὰ ἀναφέρω μὲ συντομία πὼς ἡ φιλολογικὴ ἔρευνα τείνει νὰ καταλήξει στὴν ἄποψη πὼς τὸ πρόσωπο τοῦ Τεῦκρου ἀρχικὰ εἶχε τοποθετηθεῖ στὸν τρωικὸ μυθολογικὸ κόσμο⁶, ἀργότερα συνδέθηκε μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Αἴαντα στὴν Τροία καὶ στὴ συνέχεια ἐμφανίστηκαν οἱ δύο ἥρωες σὰν ἀδελφία, παιδιὰ τοῦ Τελαμῶνα, γνήσιος ὁ ἓνας καὶ νόθος ὁ

1. Ἴσως στὶς *Σαλαμίνας* τοῦ Αἰσχύλου, στὸν *Τεῦκρο* τοῦ Σοφοκλῆ καὶ, ἀκόμη, σὲ ἄλλες ἄγνωστες σὲ μᾶς πηγές, καθὼς μποροῦμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ διάφορες ἀναφορὲς ποὺ γίνονται ἀπὸ μεταγενέστερους Ἑλληνες ἢ Ρωμαίους συγγραφεῖς, ὅπως στοὺς: Λυκόφρονα, Ἄλεξ. 453 (βλ. καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια), Ἀριστοτέλη, *Ῥητορ.* II 1398 a 4, III 1416 b 1, Πausanias 1, 28, 8, Κόιντο Σμυρναῖο 4, 186 κ.έ., 5, 500 κ.έ., Τρυφίδωρο 170 κ.έ., Ὁράτιο Ὡδ. 1, 7, 21, κ.ά.

2. Στὸν Ὅμηρο ὁ Τεῦκρος ἀναφέρεται ὡς γνήσιος ἀδελφὸς τοῦ Αἴαντα στὴν Ἰλιάδα, Θ 330, M 371, O 436, ἐνῶ ὡς νόθος στὸ Θ 284 (μιλάει ὁ Μενέλαος),

*πατρὶ τε σὺ Τελαμῶνι, ὃ σ' ἔτρεφε τυτθὸν ἔοντα,
καὶ σε νόθον περ' ἔοντα κομίσασατο φ' ἐνὶ οἴκῳ.*

Γνήσιο τέκνο τοῦ Τελαμῶνα τὸν θεωρεῖ ὁ Robert, III, II, I, 1094 κ.έ.

3. Βλ. Σοφοκλ. *Αἴας* 1299 κ.έ., 1289 κ.ά., Ξενοφ. *Κυνηγ.* 1, 9, Ἀριστοτ. *Ῥητορ.* III 1416 b 1. Πβ. Wilamowitz, *Die Ilias und Homer*, 49, Roscher V, 407 κ.έ. Γιὰ τὴ λοκρικὴ καταγωγὴ (ἢ τὴν τρωικὴ) καὶ τὸν ἐξελληνισμό του (ἢ καλύτερα τὸν συσχετισμὸ του μὲ τὴ Σαλαμίνα) βλ. γενικὰ στὸν Vürtheim, 3 κ.έ., καὶ στοὺς Roscher V, 415 κ.έ., Schwenn, 1123 κ.έ., καὶ Oldfather, 1172.

4. Βλ. Wilamowitz, *Die Ilias und Homer*, 49, Schwenn, 1124, καὶ Roscher V, 409 κ.έ.

5. Βλ. Kalinka, 250 κ.έ.

6. Στὴν Ἰλιάδα Θ 302 κ.έ. ὁ Τεῦκρος χτύπησε τὸν Γοργυθίωνα,

*καὶ τοῦ μὲν ῥ' ἀφάρμαθ', ὃ δ' ἀμύμονα Γοργυθίωνα
εἶδ' ἐν Πριάμοιο κατὰ στήθος βάλεν ἰφ.*

Αὐτὸ τὸ ὄνομα δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀπηχεῖ τοὺς Γέργιθες τῆς Τρωικῆς χώρας καὶ ἔτσι τὸ περιστατικὸ αὐτὸ νὰ κατάγεται ἀπὸ τοὺς ἀγῶνες τῶν Τρώων μὲ τοὺς Γέργιθες, ὥστε ὁ Τεῦκρος ἐδῶ νὰ μὴν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἓνας Τρώας. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλέπε περισσότερα στοὺς Schwenn, 1124, Oldfather, 1172, Roscher V, 416 κ.έ., Vürtheim, 3 κ.έ., καὶ Bethe, 136 κ.έ.

άλλος, ο Τεύκρος, γεννημένος από την Τρωαδίτισσα 'Ησιόνη¹. 'Ακόμη, πρέπει να θεωρήσουμε πολύ πιθανό πώς ο Εϋριπίδης εγνώριζε αυτή την πτυχή της ιστορίας και την εκμεταλλεύτηκε έδω κατάλληλα, να παρουσιάσει δηλαδή πάλιν στη σκηνή ένα τραγικό θύμα του πολέμου, που να μπορεί άνετα να αντιπροσωπεύει τη συμφορά και το μίσος δύο κόσμων, του έλληνικού και του τρωικού, αφού οι φυλετικές του ρίζες κρατάνε και από τους δύο ταλαίπωρους λαούς². Και κάτι ακόμη: η τραγική άγνοια αυτού του ανθρώπου για την καταγωγή του τον οδηγεί στην έκφραση του άσβεστου μίσους έναντιον του τρωικού γένους με τις χαιρέκακες και σαρκαστικές εκείνες εκφράσεις³, προκειμένου να δηλώσει την καταστροφή του λαού των Τρώων, και με την έκφραση της άμετρης ίκανοποίησης για τη συμμετοχή του — ή, καλύτερα, για τον πρωταγωνιστικό ρόλο που διαδραμάτισε — στην καταστροφή της Τροίας⁴, πράγμα που στο βάθος καταντᾶ βαριά ένοχη απέναντι των όμοφύλων του⁵. Σε τελευταία ανάλυση, παρά τους κούφιους πανηγυρισμούς και τις καυχησιολογίες του ως νικητῆ, ο Τεύκρος στην πραγματικότητα αποδείχεται τραγικά ήττημένος.

1. Βλ. Roscher V, 415 κ.έ., και Welcker, 1240 κ.έ.

2. 'Η τραγική του άγνοια για την καταγωγή του εικονίζεται στον στ. 106, όταν ο Ίδιος λέει χωρίς να το καταλαβαίνει,

και ξύν γε πέρσας αυτός ανταπωλόμην,

δηλαδή επρόβησε την Τροία, την έλλη πατρίδα του, και γι' αυτό καταστράφηκαν όχι μόνο οι Τρώες, αλλά και ο ίδιος καταστρέφεται τώρα ως Τρώας και ως 'Αχαιός, στ. 109-110,

ΕΛ. ὦ τλήμων 'Ελένη, διά σ' απόλλυνται Φρύγες.

ΤΕ. και προς γ' 'Αχαιοί.....

"Ωστε και από την άποψη της τραγικής άγνοιας για την καταγωγή του Τεύκρου κρίνεται όρθη η γραφή *απόλλυνται* που δέχονται οι περισσότεροι από τους εκδότες αντί για τους τύπους *απόλλ(λ)υνται* και *απόλλοντο* των χειρογράφων.

3. Στ. 108, *ὥστ' οὐδ' ἴχνος γε τειχέων είναι σαφές*. 'Ο ποιητής φροντίζει να δείξει φοβερώτερο το μίσος και την ίκανοποίηση του Τεύκρου για την ολοκληρωτική καταστροφή της Τροίας με το να συντάσσει το *ὥστε* + απαρέμφατο με την άρνηση οὐ δηλαδή παριστάνει την ένεργεια και σαν ένα επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Και να σκεφτεί κανείς πώς αυτά προέρχονται από έναν πολεμιστή που στο μισό της γενιάς του είναι Τρώας (!).

4. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο το *ξύν γε πέρσας* του στ. 106 δεν πρέπει να το ένοήσουμε ως *ξυμπέρσας*, αλλά πρέπει να αποδώσουμε έπιρρηματική σημασία στο *ξύν* = «συνάμα», «ακόμη». Δηλαδή στην έρώτηση της 'Ελένης (στ. 105 *ἤλθες γάρ, ὦ ξέν'*, 'Ιλιου κλεινὴν πόλιν) ο Τεύκρος δίνει την άπάντηση: όχι μόνο ήρθα, αλλά συνάμα είμαι εγώ εκείνος που την κατέλαβε. Αυτό το νόημα, άλλωστε, άπαιτεί και ο χαρακτήρας του *miles gloriosus* που ο ποιητής θέλει να αποδώσει στον Τεύκρο.

5. 'Η ύπόθεση αυτή βρίσκει τουλάχιστον ένα παράλληλο παράδειγμα από τον Εϋριπίδη, στην *α' Ιφιγένεια την εν Ταύροις*, 344 κ.έ. Μέσα στην ίδια τραγική άγνοια η 'Ιφιγένεια δηλώνει πώς, ενώ πρωτότερα σπάραζε η καρδιά της για τους Έλληνες, τώρα θα δεχτεί πολύ έχθρική μαζί τους. Και αυτή η δήλωση γίνεται για τον άδελφό της τον 'Ορέστη (!):

Αυτή ἡ ιδιότυπη καταγωγή τοῦ Τεῦκρου εὐνόησε ὥστε ὁ ποιητής νά ἀξι-
 οποιήσει τήν ἱστορία του στήν ὑπόθεση τῆς Ἑλένης, ὅπου, μποροῦμε νά ποῦ-
 με, καλλιεργεῖται αὐτή ἡ ιδιόμορφη τραγικότητα, δηλαδή νά μὴν βρίσκεται
 σέ πλεονεκτική θέση ὁ νικητής ἀπέναντι στόν ἡττημένο, κάτι πού ἐμπίπτει
 μέσα στό γενικότερο ἀντιπολεμικό πνεῦμα πού προβάλλεται σέ αὐτή τήν τρα-
 γωδία. Παράλληλα μ' αὐτά, φαίνεται πώς ὁ Εὐριπίδης ἤθελε νά ἐμφανίσει τόν
 Τεῦκρο ὡς τόν πολεμιστή ἐκεῖνον πού δέν ἐγνώριζε γιά ποιό σκοπό πολεμοῦ-
 σε, οὔτε ποιοῦ τὸ συμφέρον ὑπηρετοῦσε μὲ τόν πόλεμο, καί ὡς τόν ἄνθρωπο
 πού δέν μπορεῖ νά συνειδητοποιήσει πώς μὲ τὸ νά πανηγυρίζει — μὲ τὴν ἰδέα
 πώς εἶναι νικητής — γιά τὴν καταστροφή τοῦ ἀντίπαλου λαοῦ, στό βάθος χαί-
 ρεται καί θριαμβολογεῖ γιά τίς συμφορὲς καί τὴν ἐξαθλίωση τῶν ἴδιων τῶν ὀ-
 μοφύλων του, εἴτε αὐτοὶ λέγονται Ἕλληνες εἴτε καὶ Τρῶες. Πάντα τὸ ἴδιο
 συμβαίνει μὲ ὄλους τοὺς πολέμους· οἱ ἄνθρωποι εἶναι τραγικά θύματα τῆς ὀρ-
 μῆς τους γιά πολεμικά ἔργα καὶ πολεμικὲς καταστροφές, χωρὶς νά γνωρίζουν
 πώς, ἀδιάφορο ἂν βγοῦν νικητὲς ἢ ἡττημένοι, ρημάζουν οἱ ἴδιοι τοὺς ἑαυτοῦς
 τους καί τοὺς λαούς τους¹.

Ἡ δευτέρα προϋπόθεση τὴν ὁποία ἐκπληρώνει ὁ Τεῦκρος — καί γι' αὐτό
 προτιμήθηκε σ' αὐτόν τὸν ρόλο — εἶναι ἡ δυνατότητα πού πρόσφερε στόν ποιη-
 τὴ γιά νά τὸν φέρει σέ κάποια ἀντιστοιχία μὲ τὸν Μενέλαο καί νά πετύχει μιὰ
 συσχέτιση τῆς δευτέρας σκηνῆς τοῦ προλόγου μὲ τὴ σκηνὴ ὅπου ἐμφανίζεται
 ὁ Μενέλαος. Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο ἀναφέρθηκαν μερικὲς ἀπὸ τίς ὁμοιό-
 τητες πού παρατηροῦνται ἀνάμεσα στὶς δύο σκηνές. Ἐδῶ θὰ προστεθοῦν καί
 ὀρισμένες ἄλλες πού κρίνονται πῶς σημαντικὲς: Εἶναι πρόδηλο πὼς καί τὰ δύο

*ὦ καρδία τάλαινα, πρὶν μὲν ἐς ξένοὺς
 γαληνὸς ἦσθα καὶ φιλοικτίμων αἰεὶ,
 ἐς θοῦμόφυλον ἀναμετρομένη δάκρυ,
 Ἕλληνας ἄνδρας ἠνίκ' ἐς χέρας λάβους.
 Νῦν δ' ἐξ ὄνειρων οἴσω ἠγριώμεθα,
 δοκοῦσ' Ὁρέστην μηκέθ' ἦμιον βλέπειν,
 δόσονν μὲ λήψεσθ', οἴτινές ποθ' ἦκατε.*

Ὅπως αὐτὴ τὴν ἥρωίδα ἐξαγρίωσε τὸ ὄνειρο πού εἶδε, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὸν Τεῦ-
 κρο ἐξαγρίωσε ὁ πόλεμος. Νομίζω πὼς μεγαλύτερη σημασία γιά τὴν ἴδια ὑπόθεση ἔχει μιὰ
 μαρτυρία ἀπὸ τὸν Λυκόφωνα, πού ἀναφέρεται στόν Τεῦκρο, Ἄλεξ. 452 κ.έ.,

*ὁμὸς ξύναιμος, ὡς ὀπατρῶου φονεὺς
 πῶλου, νόθον φίτυμα, συγγενῶν βλάβη,*

ὅπου ἡ φράση συγγενῶν βλάβη μιλάει γιά τὸ κακό πού ἔκανε ὁ Τεῦκρος στοὺς συγγενεῖς του
 (βλ. Roscher, V, 407, καὶ Holzinger, 240). Ὁ Λυκόφωνας δέν ἀντλεῖ μόνο ἀπὸ τὸν Αἰ-
 ἀντα τοῦ Σοφοκλεῆ, ἀλλὰ νομίζω πὼς ἔχει ὑπόψη του ἐδῶ καί αὐτὴ τὴ σκηνὴ τῆς Ἑλένης
 τοῦ Εὐριπίδη.

1. Βλ. Romilly, 121 κ.έ.

πρόσωπα εἶναι («στρατηγικοί») ἄντρες, πού σάν κύριο γνώρισμα ἔχουν τόν κόμ-
πο καί τήν ἔπαρση, συνέπεια τῶν ὁποίων εἶναι νά διακηρύσσουν καί οἱ δύο
πῶς αὐτοί εἶναι οἱ κύριοι συντελεστῆς τῆς νίκης καί πρωταίτιοι τῆς καταστρο-
φῆς πού προξένησαν στόν στρατό καί τήν πόλη τῆς Τροίας. Αὐτό τό μοτίβο
τοῦ miles gloriosus, πού ὁ ποιητής φροντίζει νά τονίσει στόν χαρακτήρα τῶν
δύο ἡρώων, εἶναι φανερά κυρίαρχο καί παίζει ἕνα σπουδαῖο ρόλο στή θεμελι-
ωση τῆς τραγικῆς κατάστασης. Ὁ Τεῦκρος τονίζει στήν 'Ελένη πῶς αὐτός
ἔχει μόνο συνέβαλε στήν καταστροφή τῆς Τροίας, ἀλλά πῶς αὐτός ὁ ἴδιος εἶ-
ναι ἐκεῖνος πού τήν κατάκτησε¹. Τά ἴδια περίπου ὑποστηρίζει καί ὁ Μενέλα-
ος, πού βλέπει τόν ἑαυτό του ὡς τόν καταστροφέα τοῦ 'Ιλίου², καί ἄς φροντί-
ζει μέ τὰ λόγια νά προφυλάξει τόν ἑαυτό του ἀπό τήν ἐνδεχόμενη ἐντύπωση
πῶς παρασύρθηκε σέ κενή κομπορρημοσύνη³.

Ὅμως καί σέ τοῦτο τό σημεῖο ὁ δαίμονας τοῦ πολέμου, πού διαφθείρει
καί ἐκφυλίζει τόν χαρακτήρα τοῦ ἀνθρώπου, ἔχει ἀφήσει τὰ ἔχνη τῆς διαφθο-
ρᾶς. Γιατί, ἂν θά μπορούσαμε ἴσως νά βροῦμε ἕνα δικαιολογητικό στήν καυ-
χησιολογία τοῦ Μενέλαου, ἀφοῦ γιά χάρη του ἔγινε ἡ ἐκστρατεία, — μόλο πού
ἡ ἄθλια κατάσταση στήν ὁποία βρίσκεται καί αὐτός δέν θάπρεπε νά τοῦ ἐπι-
τρέψει κάτι τέτοιο —, ὅμως ὁ Τεῦκρος δέν φαίνεται νά ἔχει ἕνα παρόμοιο δικαί-
ωμα, πάνω στό ὁποῖο θά μπορούσε νά βασίσει τήν ἔπαρση καί τόν ἐγωισμό
του⁴. Γιατί παρὰ τὰ ὀρισμένα κατορθώματά του κάτω ἀπό τὰ τείχη τῆς Τροί-
ας μέ τίς ἀμφίβολης γνησιότητος ἀριστεῖες του⁵, ἂν τόν ἐξετάσουμε ἀντικει-
μενικά, ὁ Τεῦκρος ἔχει μόνο δέν εἶναι ὁ πρῶτος⁶, ἀλλά οὔτε καί ἀπό τοὺς πρῶ-

1. Στ. 106, *Καί ξύν γε πέρσας αὐτὸς ἀνταπωλόμην.*

2. Στ. 401, *τλήμων ἀλώμαι χρόνον ὅσον περ 'Ιλίου
πύργους ἔπερσα...*

501 κ.έ., *ἀνήρ γάρ οὐδεις ὄδε βάρβαρος φρένας,
ὃς ὄνομ' ἀκούσας τοῦμὸν οὐ δώσει βοράν.
κλειὸν τὸ Τροίας πῦρ ἐγὼ θ' ὃς ἦψά νη,
Μενέλαος, οὐκ ἄγνωστος ἐν πάσῃ χθονί.*

806, *Αἰτῶν σε; Τροίαν ἐξέπερσα σὴν χάριν.*

847 κ.έ., *ὅστις Θέτω μὲν ἐστέρησ' Ἀχιλλέως,
Τελαμωνίου δ' Αἰάντος εἰσεῖδον σφαγᾶς...*

3. Στ. 393 κ.έ., *πλεῖστον γὰρ οἶμαι — καί τόδ' οὐ κόμπω λέγω —
στράτευμα κόπη διορίσαι Τροίαν ἐπι.*

4. Ὁ Σοφοκλῆς, *Αἴας* 1014, σημειώνει πῶς ὁ πατέρας του τόν ἐδιώξε, ἐπειδὴ ἐδει-
ξε δειλία στόν πόλεμο.

5. Βλ. Wilamowitz, *Die Ilias und Homer*, 48, Schwenn, 1126 κ.έ.

6. Ἡδὴ ὁ Εὐριπίδης τονίζει μέ τό στόμα τῆς 'Ελένης πῶς ὁ κρατίστος τῶν Ἑλλήνων
εἶναι ὁ Ἀχιλλέας, στ. 41.

μτους πολεμιστὲς αὐτοῦ τοῦ πολέμου¹. Πρῶτα πρῶτα, τὸ ὄπλο πού κατεξοχὴν χρησιμοποιεῖ, τὸ τόξο, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι εἶναι ἓνα ὄπλο πού χαρακτηρίζει βαρβάρους, δὲν εἶναι καὶ πολὺ τιμητικὸ γιὰ κείνον πού τὸ φέρει². Δὲν πρέπει ἀκόμη νὰ ξεχνοῦμε πόσες φορὲς ἀπέτυχε, κατὰ τὶς συμπλοκὲς του μὲ τοὺς ἐχθρούς, νὰ χτυπήσει τὸν κύριο ἀντίπαλό του, ὅπως, γιὰ παράδειγμα, τὸν Ἔκτορα ἢ τὸν Σαρπηδόνα³. οὔτε ἀλλὴ διασώζεται ἡ πολεμικὴ του ἀξία καὶ ἡ φήμη του μὲ τὸ νὰ κάνει βολὲς καὶ νὰ χτυπᾷ δευτέρας ποιότητος πολεμιστὲς⁴. Ὑπάρχουν καὶ φορὲς μάλιστα πού σχεδὸν γελοιοποιεῖται μπροστὰ στὰ μάτια ἐχθρῶν καὶ φίλων, ὅπως τότε πού τοῦ κόπηκε ἡ χορδὴ τοῦ τόξου⁵, ἢ ὅταν τὸ τόξο τοῦ ξέφυγε ἀπὸ τὰ χέρια⁶ καὶ χρειάστηκε νὰ βρεθεῖ ὁ ἀδελφός του ὁ Αἴας κοντὰ του γιὰ νὰ τὸν καλύψει μὲ τὴν ἀσπίδα του, σὰν τὴ μάνα πού προστατεύει στὴν ἀγκαλιά τὸ ἀπροστάτευτο μικρὸ της, καὶ στὴ συνέχεια νὰ μεταφερθεῖ κλαίγοντας στὰ πλοῖα⁷. Οὔτε εἶναι μικρότερη ἢ προσβολὴ πού πῆρε στοὺς ἀγῶνες γιὰ τὸν νεκρὸ τοῦ Πατρόκλου, ἐκεῖ πού δὲν χτύπησε τὴν *πέλειαν*, παρὰ μόνο τὸ σκοινὶ πού ἦταν δεμένη, καὶ ἐκεῖνη πέταξε ψηλὰ γιὰ νὰ τὴν χτυπήσει στὸν ἀέρα ὁ Μηριόνης⁸. Τὸ χειρότερο ἀπ' ὅλα, ὅμως, εἶναι πὼς χρησιμοποίησε τὸ τόξο γιὰ ἓναν ἀντίπαλο πού βρισκόταν πάρα πολὺ κοντὰ, κάτι πού δὲν μπορεῖ νὰ τοῦ ἐξασφαλίσει ἱκανοποιητικὴ ἐκτίμησιν⁹.

Παρ' ὅλα αὐτὰ ὅμως, ἐνῶ καὶ ἐκεῖ στὴν Τροία τὰ θαλάσσωσε πολλὲς φορὲς καὶ συχνὰ φάνηκε ἀφελὴς καὶ εὐαπάτητος, ὁ Τεῦκρος δὲν διστάζει νὰ κου-

1. Στοὺς μέσους ἥρωες τὸν κατατάσσει ὁ Φιλόστρατος, ὁ ὁποῖος σ' αὐτὴ του τὴν κρίση φαίνεται πὼς ἀπηχεῖ τὴν ἀντίληψιν πού ἐπικρατοῦσε γιὰ τὸν ἥρωα στὴν ὀμηρικὴ καὶ, κυρίως, στὴν μεθομηρικὴ γραμματεία: *Ἡρωϊκ.* 11, 3 (189, 1 κ.έ., Kayser) *Τὸν δὲ Τεῦκρον νέον μὲν ἡγοῦ, μέγεθος δὲ καὶ εἶδος καὶ ῥώμην ἐν τοῖς μέσοις τῶν Ἀχαιῶν ἔχειν.* Ἀνάλογα διαβαθμίζει τὸν Τεῦκρο καὶ ὁ Ἡ. Κωτόπουλος, 282 κ.έ., συγκρίνοντάς τον μὲ τοὺς ἄλλους ἥρωες.

2. Ὁ Μενέλαος τοῦ μιλᾷ μὲ σαρκασμὸ γι' αὐτὸ τὸ ὄπλο, Σοφ. *Αἴας* 1120,
ὁ τοξότης ἔοικεν οὐ σμικρὸν φρονεῖν

βλ. καὶ Wilamowitz, δ. παραπ. 49, Kalinka, 250 κ.έ., καὶ Schwenn, 1124 κ.έ. Τὸν ἴδιο σαρκαστικὸ καὶ ἐπιτιμητικὸ τόνο διακρίνουμε στὸν Ἡρακλῆ τοῦ Βύριπίδη, στ. 162 *ἀνδρὸς δ' ἔλεγχος οὐχὶ τόξ' εὐτυχίας* βλ. καὶ J.P. Vernant — P. Vidal - Naquet, 171 κ.έ.

3. Π.χ. Ο 458 κ.έ., Μ 400 κ.έ.

4. Ὅπως στὸ Θ 273 κ.έ., ὅπου σκότωσε ὀκτὼ ἄσημους Τρῶες, ὅμως ἡ βολὴ του ἐναντίον τοῦ Ἔκτορα ἀπέτυχε καὶ κατάρφερε νὰ χτυπήσει τὸν Γοργυθίωνα, ἢ στὸ Θ 312 πού χτύπησε μόνο τὸν Ἀρχεπτόλεμο, τὸν ἠνίοχο τοῦ Ἔκτορα πβ. καὶ Θ 269.

5. Πβ. Ο 460.

6. Ο 465.

7. Θ 270 κ.έ., 327 κ.έ.

8. Ψ 859 κ.έ.

9. Μ 400 κ.έ. Βλ. καὶ Schwenn, 1127.

πάξει ἢ νὰ κολακεύεται μὲ τοὺς ἐπαίνους τῶν ἀρχηγῶν, καὶ ἄς τοῦ χαλοῦσαν τῇ δουλειᾷ καὶ τοῦ ἄρπαξαν τὴν ἐπιτυχία οἱ θεοὶ μέσα ἀπὸ τὰ χέρια του, χωρὶς αὐτὸς νὰ ἀντιλαμβάνεται τίποτα¹.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ὁμηρικοῦ Τεύκρου τὰ βρίσκουμε σὲ τοῦτον τὸν ἥρωα ποὺ ἐμφανίζεται στὴν 'Ελένη του Εὐριπίδη: Ἡ ὑπερβολικὴ ἐμπιστοσύνη στὸ τόξο του², οἱ κομπασμοὶ του μὲ ἀφορμὴ τὸν πρωταγωνιστικὸ ρόλο ποὺ διαδραμάτισε στὴν κατάληψη τοῦ Ἰλίου³, τὸ εὐαπάτητο καὶ ἡ ἀφέλειά του μπροστὰ στὴν 'Ελένη—⁴ ἀφοῦ δὲν καταλαβαίνει πὼς τώρα ἔχει μπροστὰ του τὴν πραγματικὴ 'Ελένη, ἐνῶ ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία πολέμησε στὴν Τροία ἦταν ἀπλῶς ἓνα «ἐμπνουν εἶδωλον» —, τὸ ὅτι αἰσθάνεται ὑποχρεωμένος γιὰ τὴ βοήθειά της, τὴν εὐχαριστεῖ καὶ στὸ τέλος τῆς εὐχεται αὐτὴ ἡ πραγματικὴ (!) νὰ ἔχει κάθε καλὸ στὴ ζωὴ της, ἐνῶ ἡ ἄλλη, τὸ εἶδωλο (!), νὰ ἔχει κακὸ ὄλεθρο⁵. «Ὅλα τοῦτα τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἀνταποκρίνονται σ' ἐκεῖνα τοῦ ὁμηρικοῦ ἥρωα, ἢ τοῦ ἥρωα τῆς ἐπικῆς παράδοσης, γενικότερα, ἀποκαλύπτουν τὸ μυστικὸ ποὺ ἔκανε τὸν Εὐριπίδη νὰ προτιμῆσει ἐδῶ τὸν Τεῦκρο. Αὐτὸ εἶναι ἡ δυνατότητα ποὺ προσφέρει ὁ παραδοσιακὸς Τεῦκρος καὶ τὴν ἐκμεταλλεύεται ὁ ποιητής, γιὰ νὰ ἀντιπαρθέσει τὴν κατάστασιν ποὺ διαμορφώνεται στὴν προλογικὴ σκηνὴ μ' ἐκείνη ποὺ παρακολουθοῦμε στὴ σκηνὴ μὲ τὸν Με-

1. Στὸ Θ 310 κ.έ. δὲν πέτυχε τὸν Ἔκτορα, γιατί ὁ Ἀπόλλωνας τὸν ἔκανε νὰ ἀποτύχει, ἐνῶ στὸ Ο 462 κ.έ. ὁ Δίας τοῦ ἔκοψε τὴ νευρὴ τοῦ τόξου καὶ τοῦ ἀφαίρεσε τὸ δικαίωμα νὰ καυχᾶται, ποὺ σημαίνει πὼς στὴν πραγματικότητά του ἀφαίρεσε τὴ φήμη καὶ τὴν ἀνδρεία. Πβ. Müllner, 108 κ.έ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀφέλειά του στὸ Θ 281 κ.έ., ὅπου ὁ Ἀγαμέμνωνας τὸν κολακεύει μὲ ἐπαίνους καὶ ὁ Τεῦκρος παρασύρεται εὐκολὰ σὲ καυχησιολογίες (Θ 293). Ὁρισμένα στοιχεῖα ποὺ μπορούμε νὰ ἀντλήσουμε ἀπὸ τὸν Αἴαντα τοῦ Σοφοκλῆ προσφέρουν καὶ ἄλλες μαρτυρίες πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση: στ. 1122 κ.έ., ὁ Μενέλαος καυτηριάζει τὸν κομπασμὸ του λέγοντάς του

*μέγ' ἂν τι κομπάσειας, ἀσπίδ' εἰ λάβοις, ἐνῶ ὁ Τεῦκρος τοῦ ἀπαντᾷ,
κἂν ψιλὸς ἀρκέσαιμι σοὶ γ' ὠπλισμένῳ.*

Ὁ Μενέλαος πάλι τὸν ἐπικρίνει στὸν στ. 1147 κ.έ. λέγοντάς του,
*οὕτω δὲ καὶ σὲ καὶ τὸ σὸν λάβρον στόμα
σμικροῦ νέφους τάχ' ἂν τις ἐκπνεύσας μέγας
χειμῶν κατασβέσειε τὴν πολλὴν βοήν.*

Μὲ τὰ ἴδια περίπου λόγια τὸν κατηγορεῖ καὶ ὁ Ἀγαμέμνωνας, 1226 κ.έ.,

*σὲ δὴ τὰ δεινὰ ῥήματ' ἀγγέλλουσί μοι
τλήναι καθ' ἡμῶν ὧδ' ἀνομιωκτεὶ χανεῖν;...
ἢ που τραφεῖς ἂν μητρὸς εὐγενοῦς ἄπο
ὕψηλ' ἐκόμπεις κάπ' ἄκρων ὠδοιπόρεις.*

2. Στ. 76 κ.έ.

*.....τῷδ' ἂν εὐστόχῳ πτερῷ
ἀπόλασιν εἰκοῦς ἔθανες ἂν Διὸς κόρης.*

3. Στ. 106 κ.έ.,

*καὶ ξὺν γε πέρσας αὐτὸς ἀνταπιλόμην...
ὥστ' οὐδ' ἴχνος γε τειχέων εἶναι σαφές.*

4. Στ. 116 κ.έ.

5. Στ. 158 κ.έ.

νέλαο — άσχετα άν τὸ στοιχεῖο τῆς ἔπαρσης πού διακρίνουμε στὸν χαρακτήρα τοῦ Μενέλαου εἶναι ἀπὸ τὰ πράγματα δικαιολογημένο. Γιατί ὁ ποιητῆς θέλει νὰ δείξει πῶς ἡ μανία τοῦ πολέμου άσκει τόσο καταλυτικὴ ἐπίδραση στὸν χαρακτήρα καὶ τὸν νοῦ τῶν «στρατηγικῶν» ἀνδρῶν, ὥστε τοὺς κάνει χαϊρέκακους γιὰ τὴν ἀθλιότητά πού ἐπιφέρει ὁ πόλεμος, ἀνεδαφικούς καὶ τὸ ἴδιο ὑπερφίαλους, αὐτοὺς πού δὲν πρόσφεραν πολλὰ στὸν πόλεμο, μ' ἐκείνους πού πρόσφεραν πολὺ περισσότερα ἢ ἀποκόμισαν ἀπ' αὐτὸν περισσότερα κέρδη.

Ἐνα ἀκῶμη στοιχεῖο, πού βρίσκεται σὲ συνάρτηση μὲ τὸ παραπάνω, εἶναι καὶ ἡ προβολὴ τοῦ Μενέλαου ὡς ἀρχηγοῦ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων στὴν ἐκστρατεία κατὰ τῆς Τροίας. Τὸ ὑποστηρίζει ὁ ἴδιος κυρίως στὸν μονόλογο του¹, ἀλλὰ καὶ στὸν διάλογο πού ἀναπτύσσει μὲ τὴ θυρωρῶ, ὅταν θέλει νὰ τὸν ἐμποδίσει νὰ μπεῖ στὸ ἀνάκτορο τοῦ Πρωτέα², καὶ μὲ τὴν Ἑλένη στὴ σκηνὴ τῆς ἀναγνώρισης³. Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη τοῦ Μενέλαου μπορεῖ βέβαια σ' ἓνα βαθμὸ νὰ εἶναι δικαιολογημένη, ἀφοῦ ἡ ἐκστρατεία ἔγινε γιὰ χάρη του καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀποτελοῦνταν ἀπὸ στρατεύματα, τῶν ὁποίων πολλοὶ ἀρχηγοὶ δεσμεύονταν ἀπὸ τὸν ὄρκο πού ἔδωσαν στὸν Τυνδάρεω, τότε πού ἤρθαν ὡς μνηστῆρες τῆς Ἑλένης⁴. Ὡς πιθανό, πάντως, πρέπει νὰ θεωρήσουμε πῶς αὐτὴ ἡ νοοτροπία τοῦ Μενέλαου, δηλαδὴ νὰ μὴν ἀναγνωρίζει τὸν ἡγετικὸ ρόλο τοῦ Ἀγαμέμνονα καὶ νὰ τοῦ ἀμφισβητεῖ τὴν ἀρχιστρατηγία, εἶναι ἐπίτηδες ὑπερτονισμένη ἀπὸ τὸν ποιητὴ, γιατί θέλει νὰ τὴν ἑναρμονίσει μὲ τὸν γενικότερα ἐγωιστικὸ χαρακτήρα τοῦ ἥρωα καί, ὅπως ἀνέφερα, νὰ ἀντιπαραθέσει τὸ φρόνημα του μὲ τὸ ἀνάλογο φρόνημα τοῦ Τεῦκρου. Ὁ τύπος τοῦ miles gloriosus, λοιπόν, πού εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς κυριότερες ιδέες πού προβάλλονται μ' αὐτὴν τὴν τραγωδία, συνετέλεσε ὥστε νὰ ἐμφανίσει ὁ ποιητῆς καὶ τὸν Μενέλαο ἔτσι. Παράλληλα μ' αὐτὸν ὅμως, ὁ ποιητῆς πετυχαίνει καὶ ἓνα δεῦτερο στόχο: ὁ Μενέλαος φαίνεται νὰ βρίσκεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν Τεῦκρο ὄχι τόσο χάρη στὴν ἐχθρική στάση πού δείχνει ὁ Τεῦκρος ἀπέναντί του

1. Στ. 393 κ.έ., πλεῖστον γάρ οἶμαι - καὶ τόδ' οὐ κόμπω λέγω -
στράτευμα κώπη διορίσαι Τροίαν ἔπι,
τύραννος οὐδὲν πρὸς βίαν στρατηλατῶν,
ἐκοῦσι δ' ἄρξας Ἑλλάδος νεανίας.

2. Στ. 453, αἰαί· τὰ κλεινὰ ποῦ ἴστί μοι στρατεύματα;

3. Στ. 847, ὅστις Θέτω μὲν ἐστέρησ' Ἀχιλλέως.

4. Βλ. Ἡσίοδο, ἀπόσπ. 204, 78 κ.έ. (Merkelbach - West). Πβ. Σοφ. Αἴας 1110,
ΤΕ. οὐ γάρ τι τῆς σῆς οὐνεκ' ἐστρατεύσατο
γυναικός, ὥσπερ οἱ πολλοῦ πόνου πλέω,
ἀλλ' οὐνεχ' ὄρκων οἴσιν ἦν ἐνώμοτος
(ὁ λόγος γιὰ τὸν Αἴαντα).

(θέλει νὰ εἶναι αὐτὸς ὁ πορθητῆς τῆς Τροίας¹, νιώθει μᾶλλον ἱκανοποίηση καὶ χαιρεκακία, ὅταν πληροφορεῖ τὴν 'Ελένη πὼς ὁ Μενέλαος χάθηκε²), ὅσο χάρη στὴν ἀντίληψη ποὺ εἶχε ὁ Τεῦκρος σχετικὰ μὲ τὴν ἐκστρατεία. Γι' αὐτὸν ἡ ἐκστρατεία στηρίχτηκε βέβαια στὴ δέσμευση ποὺ ἀπέρρεε ἀπὸ τὸν ὄρκο τῶν μνηστήρων, εἶχε ὅμως πανελλήνιο καὶ ἐθνικὸ χαρακτήρα καὶ δὲν ἔγινε γιὰ χάρη μιᾶς προσωπικῆς ὑπόθεσης ἐνὸς ἀπὸ τοὺς στρατηγούς τῆς ἐκστρατείας καί, ἀκόμη, ὁ κάθε στρατηγὸς ἦταν κύριος τῶν στρατευμάτων του. Αὐτὴ τὴ θέση τοῦ Τεῦκρου σχετικὰ μὲ τὴν ἐκστρατεία δὲν τὴν βρίσκουμε στὸν "Ὀμηρο καὶ στὴν ἄλλη ἐπικὴ ποίηση, μποροῦμε ὅμως νὰ εικάσουμε πὼς θὰ ἀπαντοῦσαν καὶ ἐκεῖ ὀρισμένα σχετικὰ στοιχεῖα, ποὺ τὰ ἐμμεταλλεύτηκε ὁ Σοφοκλῆς στὸν *Αἴαντα*³. Σ' αὐτὴ τὴν τραγωδία ὁ Σοφοκλῆς ἐμφανίζει τοὺς δύο ἡρωες, τὸν Μενέλαο καὶ τὸν Τεῦκρο, νὰ ἐρίζουν σὲ ἓναν ὀξύτατο τόνο καὶ νὰ διαφωνοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, στὸ θέμα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πολέμου καὶ στὸν βαθμὸ ἐξάρτησης τῶν ἄλλων ἡγεμόνων ἀπ' αὐτόν. 'Εκεῖ ὁ Τεῦκρος ἀμφισβητεῖ τὸν ἡγετικὸ ρόλο τοῦ Μενέλαου⁴ στὴν ἐκστρατεία τοῦ 'Ιλίου καὶ τονίζει μὲ ἔμφαση πὼς ὁ 'Ατρείδης ἦρθε στὴν Τροία ὄχι ὡς ἀρχηγός, ἀλλὰ ὡς ὑπαρχος ἄλλων καὶ πὼς ὁ Αἴας ἀκολούθησε τὴν ἐξόρμηση τῶν 'Ελλήνων ὄχι ἕνεκα τῆς 'Ελένης ἀλλὰ «οὐνεχ' ὄρκων οἴσιν ἢ ἐνώμοτος»· πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς ἡ ὑποχρέωσή του ἀπέρρεε ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ καὶ τὸ ἠθικὸ καθῆκον, σύμφωνα μὲ τὸ ὅποιο ἐνήργησε ἐλεύθερος καὶ ἀδέσμευτος ἀπὸ ὀτιδήποτε ἄλλο καὶ δὲν «ἐστρατηλάτηθη» — ὅπως θέλει νὰ πιστεῦει ὁ Μενέλαος — ἀπὸ κανέναν ἄλλον.

"Ὀλη ἡ παραπάνω προβληματικὴ τῆς 'Ελένης ἐντάσσεται μέσα στὴ διαφορετικὴ ἀποψη ποὺ ἔχει ὁ Εϋριπίδης γιὰ τὴν ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Τροίας, μὴ νὰ ἀντίληψη, ποὺ ὁ ποιητῆς θὰ ἐκφράσει ξεκάθαρα κατὰ τὴ συνάντηση τοῦ 'Αγαμέμνονα μὲ τὴν 'Ιφιγένεια στὴν Αὐλίδα (ὅπου ἡ κόρη παρακάλεσε τὸν πατέρα νὰ τὴν ἀφήσει νὰ χαρεῖ τὴ ζωή). 'Εκεῖ ὁ 'Αγαμέμνονας ὑποστηρίζει μὲ παρρησία πὼς δὲν εἶναι ἡ ὑποχρέωση ποὺ νιώθει ἀπέναντι στὸν Μενέλαο καὶ τίς ἐπιθυμίες του αὐτὸ ποὺ ἐπιβάλλει τὴν ἐκστρατεία, ἀλλὰ ὅλη ἡ 'Ελλάς καὶ ἡ πληγωμένη τιμὴ τῆς ὑποχρεῶν νὰ μὴν ἀνέχονται οἱ "Ελλη-

1. Στ. 106 κ.έ.

2. Στ. 126 καὶ 132.

3. Δὲν ἀποκλείεται αὐτὴ ἡ ἀντίληψη νὰ εἶχε προβληθεῖ μὲ ἔμφαση στὸν *Τεῦκρο* τοῦ Σοφοκλῆ.

4. Στ. 1099 κ.έ., *TE*. οὐκ αὐτὸς ἐξέπλευσεν ὡς αὐτοῦ κρατῶν;
 ποῦ σὺ στρατηγεῖς τοῦδε; ποῦ δὲ σοὶ λεῶν
 ἔξεστ' ἀνάσσειν ὦν ὄδ' ἠγεῖτ' οἴκοθεν;
 Σπάρτης ἀνάσσειν ἦλθες, οὐχ ἡμῶν κρατῶν...
 ὑπαρχος ἄλλων δεῦρ' ἐπλευσας, οὐχ ὄλων
 στρατηγός, ὡστ' Αἴαντος ἠγεῖσθαι ποτε.

νες προσβολές από τους βαρβάρους¹. Μ' άλλα λόγια, αυτό που πρωτύτερα φαινόταν ως υπόθεση των Ἀτρείδων παίρνει τώρα τη μορφή μιᾶς μεγάλης ἐθνικῆς ὑπόθεσης των Ἑλλήνων, που ἀνέλαβαν μιὰ ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς ἀσιατικῆς αὐθαιρεσίας². Ὡστε μὲ τὴν Ἑλένη ὁ ποιητὴς ἐγκαινιάζει τὴν καινούργια ἄποψη καὶ δίνει μιὰ διαφορετικὴ κατεύθυνση στὴν παραδεδομένη ἀντίληψη ὅσον ἀφορᾷ τὴν εὐθύνη καὶ τὴ σκοπιμότητα τῆς τρωικῆς ἐπιχείρησης. Γιατὶ λέγοντας πὼς κυρίεψε τὴν Τροία, ὁ Τεῦκρος ἔρχεται ἀντίθετος στὴν παλαιότερη ἀντίληψη τὴν ὁποία στὴν ἴδια τραγωδία ἐκπροσωπεῖ ὁ Μενέλαος, πού ὑποστηρίζει πὼς αὐτὸς ὁδήγησε τὰ στρατεύματα των Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα τὸν ἀναγνώρισαν μὲ τὴ θέλησή τους ὡς ἀρχηγό τους.

Ἐνα ἄλλο σημεῖο ὅπου ἐκδηλώνεται ἡ ἀντίθεση καὶ ἡ διαλεκτικὴ σύγκρουση των δύο ἀντιλήψεων, τὸ ὁποῖο ἔχει σημασία γιὰ τὴν τραγικὴ καταξίωση τοῦ ἔργου, εἶναι τὸ ὅτι ὁ Μενέλαος πιστεύει πὼς οἱ Ἀχαιοὶ πού θυσιάστηκαν στὴν Τροία θυσιάστηκαν γιὰ χάρη του, ἀφοῦ ὑποστηρίζει πὼς αὐτὸς στέρησε τὴ Θέτιδα ἀπὸ τὸν γιό της³, τὸν Ἀχιλλέα, πού σύμφωνα μὲ κάποια παράδοση, τὴν ὁποία φαίνεται πὼς ἀκολουθεῖ ὁ ποιητὴς, ἦταν καὶ αὐτὸς ἕνας ἀπὸ τοὺς μνηστῆρες τῆς Ἑλένης⁴. Ὅταν μάλιστα ἐκτιμήσουμε τὸ κοινὸ στοιχεῖο πού συνδέει τοὺς ἥρωες πού ὁ Μενέλαος ἀναφέρει ὡς θύματά του, Ἀχιλλέας, Αἴας, Ἀντίλοχος⁵ (σ' αὐτοὺς μέσα μπορούμε κάλλιστα νὰ φανταστοῦμε καὶ τὸν Τεῦκρο πού καὶ αὐτὸν θὰ τὸν θεωροῦσε θύμα του), ὅτι δηλαδὴ ὅλοι τους, σύμφωνα μὲ διάφορες παραδόσεις, ἦταν μνηστῆρες τῆς Ἑλένης, ὁδηγούμεστε στὴ διαπίστωση ὅτι ὁ Μενέλαος πιστεύει πὼς ὁ ὄρκος αὐτῶν τοὺς εἶχε αὐτόματα θέσει στὴν ὑπηρεσία των ἐπιδιώξέων του. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶ-

1. Ἰφιγ. Αὐλ. 1269 κ.έ., οὗ Μενέλεως καταδεδούλωται, τέκνον, οὐδ' ἐπὶ τὸ κείνου βουλόμενον ἐλήλυθα, ἀλλ' Ἑλλάς, ἣ δεῖ, κἂν θέλω κἂν μὴ θέλω, θῦσαι σε' τούτου δ' ἦσσανες καθέσταμεν.

2. Βλ. Lesky, 562.

3. Στ. 847 κ.έ., ὅστις Θέτιν μὲν ἐστέρησ' Ἀχιλλέως, Τελαμωνίου δ' Αἴαντος εἰσεῖδον σφαγὰς, τὸν Νηλέως τ' ἄπαιδα

4. Στ. 98 κ.έ., ΤΕ. Τὸν Πηλέως τιν' οἶσθ' Ἀχιλλέα γόνον; ΕΛ. Ναί· μνηστήρ ποθ' Ἑλένης ἦλθεν, ὡς ἀκούομεν.

Δὲν νομίζω πὼς ἔχουμε ἐδῶ μιὰ καινοτομία τοῦ μύθου, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Kannicht, 45.

5. Βλ. Ἀπολλοδώρου Βιβλ. 3, 10, 8 ἦσαν δὲ οἱ μνηστεύμενοι οἶδε· Ὀδυσσεὺς Λαέρτου, Διομήδης Τυδέως, Ἀντίλοχος Νέστορος... Τὸ Θεσεὺς τε παῖδα, πού παραδίδουν τὰ χειρόγραφα, πιστεύω κι ἐγὼ πὼς σωστὰ διορθώθηκε σὲ Νηλέως τ' ἄπαιδα ἀπὸ τοὺς Musgrave καὶ Lenting, καὶ γιὰ τοὺς λόγους πού πολὺ σωστὰ προβάλλει ὁ Kannicht, 227, καὶ γιὰ τὸ ὅτι ὁ Μενέλαος ἐκτιμᾷ ἐδῶ τὸν κοινὸ σύνδεσμο αὐτῶν των ἡρώων, ὅτι δηλαδὴ ἦταν ὅλοι μνηστῆρες τῆς Ἑλένης.

ναι, σύμφωνα με την καινούργια αντίληψη του ποιητή, πώς ο καθένας τους ἐνήργησε ἐλεύθερα και ἀπὸ τὸ καθῆκον ποὺ ἐπέτασσε ἡ τιμὴ τῆς Ἑλλάδας, και ὄχι γιὰ τὸ χατήρι ἐνὸς στρατηγοῦ, μιὰ πλανερὴ ἀντίληψη ποῦ, γιὰ τὸν ποιητὴ τῆς τραγωδίας, φύτεψε στὸ μυαλὸ τοῦ miles gloriosus ὁ πόλεμος.

Ἔτσι διαφαίνεται και ἀπὸ μιὰ ἀκόμη ἀποψη ἡ σκοπιμότητα γιὰ τὴν ὁποία ὁ ποιητὴς ἐπέλεξε τὸν Τεῦκρο νὰ τοῦ ἀναθέσει τὸ θλιβερὸ καθῆκον νὰ πληροφορήσει τὴν Ἑλένη γιὰ τὴν τραγικὴ κατάσταση τῶν ἀντιπάλων και, στὴ συνέχεια, νὰ δώσει και σ' αὐτὸν μιὰ θέση, ὑπὸ τὴν ιδιότητά του ὡς θύματος και μνηστήρα τῆς Ἑλένης, μέσα στὴ διαλεκτικὴ σύγκρουση τῶν ἀντιλήψεων σχετικὰ με τὴν ἐκστρατεία και τὰ ἀποτελέσματά της.

Συνοψίζοντας τὶς διαπιστώσεις στὶς ὁποῖες κατέληξα μετὰ τὴν ἐξέταση τῶν ζητημάτων ποῦ προηγήθηκαν πρέπει νὰ σημειώσω τὰ ἑξῆς: α) ἡ σκηνὴ ποῦ ἀπαρτίζει τὸ δεύτερο μέρος τοῦ προλόγου τῆς Ἑλένης φαίνεται ἀπαραίτητη γιὰ τὴν δραματικὴ και τραγικὴ θεμελίωση τοῦ ἔργου και εἶναι ὀργανικὰ δεμένη με τὴν ὅλη δράση, χωρὶς νὰ ὑπάρχει σ' αὐτὴ κανένα στοιχεῖο, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ μαρτυρήσει τυχὸν ἀντιφάσεις και ἀσυνέπειες πρὸς τὰ ἄλλα μέρη τῆς τραγωδίας. Ἀκόμη, οἱ ἐλαφρότητες και οἱ ἀφέλειες, γιὰ τὶς ὁποῖες ἔχει κατηγορηθεῖ αὐτὸ τὸ μέρος, εἶναι ἐντελῶς φαινομενικές, ἀφοῦ στὴν πραγματικότητα μ' αὐτὰ ἀκριβῶς τὰ στοιχεῖα ὁ ποιητὴς οἰκοδομεῖ με ἐπιδεξιότητα τὴν τραγικὴν κατάσταση. — β) Ὅσον ἀφορᾷ τώρα τὸ πρόσωπο τοῦ Τεῦκρου, φαίνεται πὼς ὁ ποιητὴς ἐπέλεξε αὐτὸν τὸν ἥρωα ὡς τὸ πιὸ κατάλληλο πρόσωπο νὰ συναντήσῃ τὴν Ἑλένη, και γιὰ τὸ ἐξασφάλιζε τὶς ἀπαραίτητες μυθολογικὲς προϋποθέσεις και γιὰ νὰ τὸν φέρει σὲ ἓνα εἶδος ἀντιπαράθεσης με τὸ κύριο πρόσωπο τῆς τραγωδίας, τὸν Μενέλαο, με τὸν ὁποῖο ὁ Τεῦκρος εἶχε πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ και διέφερε ἀπ' αὐτὸν σὲ βασικὲς ἰδεολογικὲς θέσεις.

Β ρ α χ υ γ ρ α φ ί ε ς

- Avezzù Tenuta: E. Avezzù Tenuta, Nota a Euripide, Elena 1-385, BIFG 2, 1975, 80-88.
- Bates, Dating: W. N. Bates, The Dating of the *Iphigenia in Tauris* [of Euripides, TAPA 32, 1901, CXXII - CXXIV.
- Bates, Euripides: W. N. Bates, Euripides. A Student of Human Nature, New York 1969.
- Bethe: E. Bethé, Die Sage vom troischen Kriege. Homer. Dichtung und Sage. III. Leipzig - Berlin 1927.
- Conacher: D. J. Conacher, Euripidean Drama: Myth, Thema and Structure, London 1967.

- Dale: A. M. Dale, Euripides, *Helen*, Oxford 1967.
- Delebecque: E. Delebecque, Euripide et la guerre du Péloponnèse, Paris 1951.
- Dirat: M. Dirat, Le personnage de Ménélas dans *Hélène*, *Pallas* 23, 1976, 3-17.
- Dodds: E. R. Dodds, Euripides, *Bacchae*, Oxford 1960.
- Dörrie: H. Dörrie, Der Mythos im Verständnis der Antike. II. Von Euripides bis Seneca, *Gymnasium* 73, 1966, 44-62.
- Drew: D. L. Drew, The Political Purpose in Euripides' *Helena*, *CPh* 23, 1930, 187-189.
- Eisner: R. Eisner, Euripides' Use of Myth, *Arethusa* 12, 1979, 153-174.
- Grégoire, Hélène: H. Grégoire—L. Méridier—F. Chappouthier, Euripide. T. V. Hélène - Les Phéniciennes. Société d' Edition «*Les Belles Lettres*», Paris 1950.
- Grégoire, Les allusions politiques: H. Grégoire—R. Goossens, Les allusions politiques dans l' *Hélène* d' Euripide. L' épisode de Teucros et le début du Teucride Évagoras. Comptes rendus de l' Académie des Inscriptions et Belles - Lettres, 1940, 206-227.
- Griffith: J. G. Griffith, Some Thoughts on the *Helena* of Euripides, *JHS* 73, 1953, 36-41.
- Grube: G. M. A. Grube, The Drama of Euripides, London - New York 1961.
- Hanson: J. O. De G. Hanson, Euripides' *Helena* and Justice, *MusAfr* 2, 1973, 11-23.
- Holzinger: C. Holzinger, Lycophrón's *Alexandra*, Hildesheim - New York 1973 (= Leipzig 1895).
- Homeyer: H. Homeyer, Die Spartanische *Helena* und der trojanische Krieg (Palingenesia XII), Wiesbaden 1977.
- Imhof: M. Imhof, Bemerkungen zu den Prologen der Sophocleischen und Euripideischen Tragödien, Winterthur 1957.
- Jouan: Fr. Jouan, Euripide et les légendes des chants cypriens. Des origines de la guerre de Troie à l' Iliade. (Collection d' études anciennes), Paris (Société d' édition «*Les Belles Lettres*») 1966.
- Ι. Κακρυδής: 'Ι. Θ. Κακρυδής, ὁ ποιητὴς καὶ ἡ μυθικὴ παράδοση, Ἀθήνα 1932.
- Kalinka: E. Kalinka, Die griechischen Bogenschützen, *Klio* 22, 1929, 250-260.
- Kannicht: R. Kannicht, Euripides, *Helena*. Band II, Kommentar, Heidelberg 1969.

- Kitto:** H. D. F. Kitto, Greek Tragedy. A Literary Study, London 1961.
- Κωτόπουλος:** Ἡ. Κωτόπουλος, Ἡ κλιμάκωση τῶν ἡρώων στὴν Ἰλιάδα. Διδ. Διατρ. Θεσσαλονίκη 1977.
- Lesky:** A. Lesky, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς λογοτεχνίας (μετάφρ. Ἀγ. Τσοπανάκη), Θεσσαλονίκη 1964.
- Lesky, Die tragische Dichtung:** A. Lesky, Die tragische Dichtung der Hellenen, Göttingen 1972.
- Ludwig:** W. Ludwig, «Sapheneia». Ein Beitrag zur Formkunst im Spätwerk des Euripides. Diss. Tübingen 1954.
- Matthiessen, Electra κλπ.** v. K. Matthiessen, Electra, Taurische Iphigenie und Helena (Hypomnemata. 4), Göttingen 1964.
- Matthiessen, Euripides:** v. K. Matthiessen, Euripides: Die Tragödien (στοῦ G. A. Seeck, Das Griechische Drama), Darmstadt (Wissenschaftliche Buchgesellschaft) 1979.
- Maxwell-Stuart:** P. G. Maxwell-Stuart, The Dramatic Poets and the Expedition to Sicily, Historia 22, 1973, 397-404.
- Müllner:** L. C. Müllner, The Meaning of Homeric *EYXOMAI* through its Formulas (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft), Innsbruck 1976.
- Oldfather:** W. A. Oldfather, Lokris. R. E. XIII, 1135 - 1288.
- Pattichis, Euripides' Helen:** P. Pattichis, Euripides' *Helen* and the Romance - Tradition. Diss. New York 1961.
- Παττίχης, Εὐριπίδου Ἑλένη:** Π. Παττίχης, Εὐριπίδου Ἑλένη, Ἀθήναι 1978.
- Pippin:** A. N. Pippin, Euripides' «*Helen*». A Comedy of Ideas, CPh 55, 1960, 151-163.
- Podlecki:** J. A. Podlecki, The Basic Seriousness of Euripides' *Helen*, TAPA 101, 1970, 401-418.
- Preuss:** E. Preuss, De Euripidis Helena. Diss. Lipsiae 1911.
- Radermacher:** L. Radermacher, Intrigenbildung in der attischen Tragödie, AAWW 69, 1932, 20-25.
- Robert:** C. Robert, Die griechische Heldensage. III, 2. Berlin 1923-1926.
- Romilly:** J. de Romilly, La tragédie grecque, Paris 1973.
- Roscher:** W. H. Roscher, Lexikon der griechischen und römischen Mythologie. V. Hildesheim 1965 (= Leipzig 1916-1924).
- Schmid-Stählin:** W. Schmid—O. Stählin, Geschichte der griechischen Literatur. I, 3. München 1961 (= München 1940).

- Schwenn: Fr. Schwenn, Teukros. R.E. VA¹, 1123 - 1131.
- Seidensticker: B. Seidensticker, Comic Elements in Euripides' *Bacchae*, *AJPh* 99, 1978, 303 - 320.
- Solmsen: F. Solmsen, ONOMA and ΠΠΑΓΜΑ in Euripides Helen, *CR* 48, 1934, 119 - 121.
- Stephanopoulos: Th. K. Stephanopoulos, Umgestaltung des Mythos durch Euripides, Athen 1980.
- Strohm: H. Strohm, Euripides. Interpretationen zur dramatischen Form, München 1957.
- Vernant—Vidal-Naquet: T. - P. Vernant—P. Vidal-Naquet, *Mythe et tragédie en Grèce ancienne*, Paris 1973.
- Verrall: A.W. Verrall, *Essays on four Plays of Euripides: Andromache, Helen, Hercules, Orestes*, Cambridge 1905.
- Vürtheim: J. J. G. Vürtheim, Teukros und die Teukrer. Untersuchung der homerischen und der nach-homerischen Überlieferung. Rotterdam 1913.
- Wassermann: F. M. Wassermann, Thucydides and Disintegration of Polis, *TAPA* 85, 1954, 46-54.
- Webster: T. B. L. Webster, *The Tragedies of Euripides*, London 1967.
- Welcker: C. F. Welcker, *Die griechischen Tragödien mit Rücksicht auf den epischen Cyclus geordnet*, Bonn 1839 - 1841 (μέρος I, 1839).
- Wilamowitz, *Die Ilias und Homer*: U. v. Wilamowitz - Moellendorf, *Die Ilias und Homer*, Berlin, Zürich, Dublin ¹1966 (= ²1920).
- Zuntz, *Contemporary Politics*: G. Zuntz, *Contemporary Politics in the Plays of Euripides (σπδ Opuscula selecta*, Manchester 1972, σελ. 54-61 = *Acta congressus Madvigiani I*) 1958, 155-162.
- Zuntz, *Theology*: G. Zuntz, *On Euripides' Helena. Theology and Irony*. *Entretiens VI, Fondation Hardt*, Genève 1958, 201-227.